

HOOFSTUK 4

NARRATIEWE BETROKKENHEID

4.1 'N HISTORIE VAN FAMILIETERAPIE ¹

4.1.1 Moderne en postmoderne benaderings

Die familieterapiebeweging kan onderskei word in 'n moderne en postmoderne benadering.

This modern perspective views family structures as inherently hierarchically arranged, considers the family as existing independent of an observer, sees the therapist as maintaining an expert position, and holds "normative family development" as the benchmark of healthy family growth and functioning Recently ... the field has begun to take a more postmodern turn.

(Lax 1992:70)

Hierteenoor hou die postmoderne benadering in terapie vir Lax (1992:69-70) in dat daar gefokus word op

- ⊗ veelvoudige perspektiewe;
- ⊗ nie-hiërargiese maar eerder laterale strukturering;
- ⊗ prosesse in plaas van doelstellings;

¹ Wat volg is maar een moontlike storie. Die storie wat hier verhaal word is my keuse in die lig van my eie pad en dit waardeur ek veral beïnvloed is op die pad.

- ⊗ die self as narratief-ontvouende en wordende proses binne sosiale kontekste, en nie die self as individuele, intrapsigiese entiteit nie;
- ⊗ geloof oor hoe die wêreld werk, en nie 'onweerlegbare feite' en wetenskaplike kennis nie.

Voorbeelde van postmoderne familieterapeute is die Milaangroep wat terugkeer het na Bateson se konstruktivistiese denke: Tom Andersen, Harold Goolishian en Harlene Anderson, Lynn Hoffman, Michael White en David Epston.

4.1.2 Onderskeidings binne 'n modernistiese benadering

Hoffman (1981:219) het in die hoogbloei van die modernisme in familieterapie vyf groepe benaderings onderskei, naamlik **histories, ekologies, struktureel, strategies en sistemies**. My eie aanvanklike kennismaking met die familieterapiebeweging was deur die werk van Murray Bowen, wat deur Hoffman onder die historiese benadering geklasifiseer word.

4.1.2.1 Historiese benadering

Die pioniers in die veld het aanvanklik naby aan die psigoterapeutiese beweging gestaan. Die historiese benadering was meer aanvaarbaar vir die psigodinamiese instellings as wat die ander vier was. Hoewel die historiese benadering nie in formele of letterlike sin geassosieer kan word met die psigoanalitiese model nie, is daar baie ooreenkomste (Hoffman 1981:242).

Die mees sentrale kenmerk wat eksponente van hierdie benadering aan mekaar verbind, is na Hoffman se mening die doelwit om die individu te ontwar ('disentangle') van die familienetwerk. Die individu bly egter die hoofokus van belang (Hoffman 1981:243). Individue word gehelp om hulself te ontstrengel van gedragspatrone wat hul oorsprong in die verlede het, in besonder dan die

familiegeskiedenis. Terapeute identifiseer vir die persone die reaktiewe prosesse in die familie.

Veral van belang in hierdie prosesse is die vorming van verhoudingsdriehoeke wat soos 'n ketting ineenskakel deur 'n proses van selfherhaling. Die gebruikmaking van genogramme is van besondere belang in hierdie benadering.

Hoffman deel Murray Bowen in onder die historiese benadering. Bowen se fokus op die individu, en die een-tot-een aard van sy model, bring mee dat baie analiseerders hom beskou as eksponent van psigodinamiese terapie.

4.1.2.1a) Transgeneratief, oorbruggend

Dit is geen eenvoudige en billike saak om familieterapeute bloot te kategoriseer in bepaalde benaderings nie. Die wêreld van familieterapie is 'n verstrengelde wêreld. Daarom is dit na my mening verhelderend om ook gebruik te maak van sommige van Froma Walsh se onderskeidings. 'Growth-oriented transgenerational approaches to family therapy rooted in psychoanalytic traditions have bridged psychodynamic, object relations, self psychology, and family systems theories.' (Walsh 1993:36). Dit wil voorkom of Walsh die benaming 'psychoanalytic/transgenerational approaches' gebruik as 'n tipering vir wat Hoffman noem 'historic approach'.

Sommige hoof-eksponente van hierdie benadering wat as't ware oorbruggend gaan staan het tussen die wêreld van psigoterapie en sisteemterapie, is Scharff en Scharff, Framo, en Bowen. Daar is weliswaar ook duidelike verskille in hul benaderings en modelle.

4.1.2.2 Sisteembenadering

Daar sou wel 'n goeie saak uitgemaak kon word om sekere familieterapeutiese benaderings sterker in verband te bring met psigoterapie. Wat die verband

met individu-gesentreerde psigoterapie ookal was, bogenoemde terapeute het baie duidelik 'n sisteembenadering tot terapie gehad. Die gedrag van individue was nie langer die fokus en uitgangspunt in terapie nie. Hulle was familieterapeute wat op individue gefokus het in die lig van hul plek en rol binne familiesisteme. Die familieterapiebeweging onderskei hom as 'n beweging waarin sisteemdenke voorop staan.

Die invloed van sisteemdenke in familieterapie het so sterk gegroei dat Guttman (1991:51) verklaar: 'All models of family therapy are systemic in nature in that they recognize the interconnectedness of individual, family, and social phenomena.'

Die sistemiese benadering en denke van die familieterapiebeweging was 'n paradigmaskuif wat individualistiese, analitiese, liniêre oorsaak-en-gevolgdenke deurbreek het. Sisteemdenke behels 'n fokus op die prosesse van interaksie in die verhoudings tussen mense, waar die geheel groter is as die som van die dele (Muller 1998:57). Sisteemdenke behels 'n verstaan van die prosesse, interaksies en verhoudinge tussen mense (Müller 2000:56).

4.1.2.2a) Bowen: differensiasie

Bowen, byvoorbeeld, het nie gefokus op die intra-psigiese wêreld van familieledede ter wille van psigoterapie nie. Sy teruggaan op die spoor van die familie-van-oorsprong, was ter wille van differensiasie in die familiesisteem.

Bowen fokus op sistemies-emosionele faktore of kragte, eerder as op spesifieke probleme of hulle lokalisering. Dit verminder ook in 'n groot mate die belangrikheid van wie in die familie die simptoondraer is. Dit verminder ook die belangrikheid daarvan om 'n kenner (*expert*) te wees in simptomatologie, of ook in die vind van tegnieke wat ingestel is om spesifieke simptome en hul lokalisering aan te spreek (Friedman 1991:138). Vir Bowen spruit simptome uit emosionele faktore wat tot uiting kan kom op enige plek in

die sisteem. 'n Voorbeeld van hoe Bowen hieroor dink, is in 'n huwelik. Simptome kan na vore kom:

- ❁ in die huweliksverhouding as sodanig, in die vorm van byvoorbeeld konflik, afstandneming en egskeiding;
- ❁ in die gesondheid van een van die egliede, fisies sowel as psigies;
- ❁ in een van die kinders, of in verhoudings tussen 'n ouer en kind.

Dieselfde multigeneratiewe emosionele kragte veroorsaak simptome op enige van hierdie drie terreine. Die Bowen-konsep is dat die familie die eenheid van ondersoek of behandeling is. Dit beteken dat dit nie belangrik is wat die aard van die simptome is, of waar dit voorkom nie. Die belangrike is die sistemiese emosionele kragte in die kerngesin en dit wat oorgedra is van vorige geslagte. Vir 'n Bowen-terapeut is dit dus nie belangrik wie in die familie inkom vir terapie nie. Die manifestering van die probleem is ook nie belangrik nie (Friedman 1991:139).

Bowen was nie so strategies-manipulerend soos terapeute wat deur Hoffman as strukturalisties, strategies of sistemies onderskei word nie. Bowen het meer gefokus op die rolmodel van die terapeut en het die lang tydsverloop beklemtoon wat nodig is vir differensiasie in 'n familiesisteem.

4.1.2.2b) Boszormenyi-Nagy: kontekstuele terapie

Boszormenyi-Nagy se kontekstuele terapie was 'n poging om verhouding- en individu-georiënteerde terapieë saam te bring (Boszormenyi-Nagy, Grunebaum & Ulrich 1991:231). Dit is 'n model wat uit psigoterapie ontwikkel het en binne die veld van psigoterapie sowel as familieterapie aangewend word. Psigoterapeute wat met hierdie model werk, beskou dit ook as baie goed verenigbaar (*compatible*) met veral die trans-generatiewe benaderings van Bowen, Paul en Framo. Hierdie trans-generatiewe modelle word ook as van

besondere hulp gesien in die kontekstuele model (Boszormenyi-Nagy et al 1991:231).

Die terapeut bly egter steeds in 'n magtige posisie. Hierdie magtige posisionering sou ook 'n *expert*-posisie genoem kan word:

Waar die neiging vantevore was om met die hulp van psigoanalise 'n diagnose te maak van 'n persoon se geestestoestand, sodat die regte 'medisyne' voorgeskryf kon word, word daar nou met behulp van sisteemdenke 'n hipotese gevorm. ...Die sisteem word van buite af beoordeel en die terapeut is die ekspert wat van buite af met slim skuiwe veranderings bewerkstellig.

(Müller 2000:56-57)

Die ekspert-posisionering berus op gewaande objektiwiteit. Sodanige terapie vanuit 'n sisteembenadering het binne veral die Milaan-sistemiese familierapiebeweging, onder invloed van Gregory Bateson, bekend begin staan as *kubernetika*.

Kubernetika is een van drie belangrike onderskeidende konsepte wat dikwels gebruik word om die ontwikkeling in die familierapiebeweging te verduidelik. Die ander twee konsepte is *konstruktivisme* en *sosiale konstruksionisme*, wat 'n **wegbeweeg** van kubernetika af behels. Konstruksionisme fokus eerder op 'n verhalende benadering en sosiale prosesse, en behels nie meer 'n kubernetiese sisteembenadering nie. Daar word ook terugskouend na hierdie drie fases verwys as eerste-orde kubernetika, tweede-orde kubernetika, en derde-orde kubernetika onderskeidelik (Freedman & Combs 1996:2,3; Müller 2000:57,58; Parry 1991). Hierdie onderskeidings is na my mening egter problematies, aangesien dit nie die wegbeweeg van kubernetiese denke genoegsaam verreken nie. Wanneer ek vervolgens na kubernetika verwys,

skryf ek wel eerste-orde daarby, ter aansluiting by die taal van bogenoemde terapeute.

4.1.2.2c) Kubermetika (eerste-orde)

Kubermetika dui op die wetenskap van beheer en begeleiding (stuur) van sisteme soos 'n skip, missiel of rekenaar. Goeie kennis van die intrinsieke struktuur en die werking van die inligtingsvloei, sowel as kundige beheer en begeleiding, sorg dat die objek op koers bly na die beoogde doelwit.

Die Milaan-terapeute (in terme van Hoffman: sistemiese terapeute) het die gedagtes van denkers soos Watzlawick en Jackson geïnkorporeer, naamlik dat die familie 'n sisteem is waarbinne simptomatiese gedrag in stand gehou word deur interaksiepatrone wat deur familiereëls beheer word (Campbell, Draper & Crutchley 1991:326). Die simptomatiese gedrag help om die homeostatiese tendens in die familiesisteem te onderhou.

Die kubermetiese sisteemterapeut moes herhalende foutiewe patrone van interaksie ontdek en deur strategiese intervensies 'n nuwe, bevredigende homeostatiese balans bewerk. Hy of sy moes weet wat 'n goed funksionerende familiesisteem behoort te wees en moes dan regstel wat verkeerd is. Veral rituele en paradokse was gewilde intervensietegnieke. Dikwels is rituele as die inhoud van paradokse gebruik. Daar is uitgegaan van die beginsel van positiewe konnotasie: alle gedrag is goed, in die sin dat dit geïnspireer word deur die gemeenskaplike doelstelling om die kohesie van die familie te bewaar.

Die beginsels van hipotesevorming, sirkulariteit en neutraliteit, is tussen 1975 en 1979 geformuleer (Campbell et al 1992:328):

- ✿ 'n **hipotese** is nóg waar nóg vals, dis slegs in meerdere of mindere mate bruikbaar. Dit help om 'n sistemiese formulering te kan doen oor die familie

se gedrag. Die terapeut probeer 'n sisteemkaart saamstel van al die familie se onderling verbindende stelle verhoudings.

- ⊗ Die mees effektiewe manier om so 'n kaart op te stel, is deur vrae te vra wat gebaseer is op **sirkulariteit** en verskil. Op grond van antwoord-terugvoering vorm die terapeut hipoteses oor bepaalde verhoudings in die familiesisteem, en dit lei tot die vra van nog verhoudingsvrae en gevolglike terugvoer. Langs hierdie weg kan die terapeut dan 'n sisteemkaart van die familieverhoudings konstrueer. Sirkulêre denke staan teenoor liniêre, reglynige oorsaak-na-gevolg denke. Liniêre denke behels die simplisme van soeke na een 'ware' of 'eintlike' oorsaak van 'n probleem.
- ⊗ Die optrede van die terapeut moet sodanig neutraal wees dat geen familielid kan aandui aan wie se kant hy/sy is nie. **Neutraliteit** is die vermoë om aan alliansies te kan ontsnap en weerstand te bied teen alle versoekings om lineêr te dink in terme van oorsaak en gevolg.²

Dit is fassinerend om Gianfranco Cecchin³ (1992) se verhaal te lees van sy eie paradigmaskuiwe. Hy het in sy benadering verander van psigoanalitiese terapeut tot kubernetiese terapeut tot sosiale konstruksionis.

² Neutraliteit in moderne (en daarom ook kubernetiese) terapie is 'n strategiese keuse wat berus op 'n vermeende buiteposisie. Hierteenoor lê onsekerheid en die bevraging van sekerhede aan die hart van postmodernisme en 'n postmoderne lewensgevoel. Die postmoderne terapeut kies nie kant nie, nie omdat hy/sy nie wil nie, maar omdat hy/sy nie kan nie. Om kant te kies is onmoontlik, omdat daar geen enkelvoudige waarhede is nie. 'There is no single truth, only different perspectives, each one a "true" or valid perspective of the world from that vantage point.' (Parry 1991:42).

³ Cecchin was een van vier terapeute wat die bekende Milaan Sistemiese Model ontwikkel het in die begin sewentigerjare van die twintigste eeu.

In kubernetika het Cecchin 'n nuwe vryheid ontdek, die vryheid om nie iets te moet vind binne-in iemand nie, maar om daarteenoor te kan sien hoe mense saam pas binne 'n kommunikasie-net waarbinne elkeen aktief en reaktief inwerk op mekaar.

Aanvanklik was die Milaangroep se 'weet-posisies' en hul beheer van die gebeure in die terapeutiese proses nog nie vir hulle 'n probleem nie. Die fassinerende vir die Milaangroep was die merkwaardige verhale wat voor hul ontvou het, en die spel wat die familieledede met mekaar speel. Die spel was eintlik 'n oorlog wat binne die familie woed. Cecchin en sy span het dikwels beleef hoe hulle in hierdie oorlog ingetrek word. Hulle het hul eie terapeutegnieke (byvoorbeeld paradokse en *down positions*) as wapens in die oorlog beleef. Alles het geskied binne die raamwerk van 'n magspel waarin die familie kragte meet met mekaar, en met die terapeut en sy/haar versterking, naamlik die span agter die eenrigtingglas. Die situasie het hulle egter algaande ongemakliker gelaat.

Ook Lynn Hoffman (1992:15) verwoord die ongemak wat sy as (kubernetiese) sistemiese familieterapeut gehad het soos volg: 'I didn't know which I liked least, pushing clients directly to do what I wanted them to do, or going underground and getting them to do what I wanted them to do under false pretenses.'

4.1.3 Onderskeidings binne 'n postmoderne benadering

Die wegbeweeg vanaf 'n meer moderne na 'n meer postmoderne benadering gebeur nie oornag nie en ook nie volledig nie. Onder die invloed van konstruktivistiese denke het die familieterapeutiese wêreld 'n tree na die postmoderne gegee.

4.1.3.1 Konstruktiewisme (tweede-orde kubernetika)

4.1.3.1a) Onder invloed van Bateson en die gevolge van sirkulêre vrae

Wat die Milaangroep veral gehelp het om uit die kubernetiese impasse te kom, was 'n ontdekking van Bateson se *Steps to an Ecology of Mind* (1972).

Bateson het beklemtoon dat ons geen direkte toegang tot kennis oor die 'objektiewe' werklikheid het nie. In afwesigheid van sodanige kennis moet ons die *news of difference* wat ons sintuie na ons bring interpreteer, ten einde die wêreld vir ons sinvol, betekenisvol, te maak. Alle kennis met betrekking tot die wêreld is die resultaat van ons eie konstruksie, ordening, bedinking en taalgebruik, en nie 'n resultaat van ons ontdekking oor hoe die wêreld werklik is nie.

Konstruktiewisme hou in dat daar nie sisteme is nie. Sisteme is nie gegewe werklikhede nie, maar eerder 'n ekologie van idees. Ons werklikhede is maaksels van onself, en onskonstrueer die sisteme wat ons pas.

Bepaalde idees van Bateson, onder meer dat mag 'n idee is, 'n konstruksie, het die Milaangroep laat fokus op konstruksie, *ontwerp*, in plaas van 'n fokus op *ontdekking*. Baie van dit wat hulle tot nou toe van sisteme 'ontdek' het binne die terapeutiese proses, was eintlik 'n ko-konstruksie saam met die kliënt(e). Die terapeut skep 'n nuwe werklikheid saam met 'n familie (Campbell et al 1991:336).

Bateson en Maturana was konstruktiewiste wat nie self in die veld van familieterapie gewerk het nie. Hulle fokus was biologies en fisiologies. Maturana self het in terme van biologiese en ekologiese sisteme gepraat (Freedman & Combs 1996:5). Alle organismes is struktureel gedetermineer, en hul gedrag en verhoudings word daardeur bepaal.

Hul navorsing en denke, wat epistemologies gerig was, is egter deur familieterapeute gebruik in die ontwikkeling van terapeutiese paradigmas en modelle (Kotzé 1992:161).

Die Milaangroep is daartoe beïnvloed om algaande weg te beweeg daarvan om menslike sisteme na analogie van masjiene, in kubernetiese taal, te beskryf.

Wat ook gehelp het in die verskuiwings by die Milaanterapeute, was die 'ontdekking' waartoe sirkulêre vraagstelling hulle gelei het, naamlik dat families al meer verander in die proses waarin hulle luister na mekaar se antwoorde. Beplanning van intervensies het al minder nodig geraak. Die terapeut se insette het al hoe meer suggestief geraak, en minder voorskriftelik. Die span agter die eenrigtingglas het al meer 'n ko-konstruksiespan geword wat beleef het dat hulle 'flirt' met perspektiewe en hipoteses voordat daar op 'n intervensie besluit word.

As family members searched for answers to circular questions, they stepped into a reality that focused their attention on their interconnectedness, on how any single member's feelings and actions influenced and were influenced by the feelings and actions of the others.

(Freedman & Combs 1996:6) ⁴

⁴ Freedman en Combs het self betrokke geraak by die Milaangroep en het dus hul werk eerstehands beleef. Dit was 'n belangrike stimulus in hul eie paradigmaskuif na sosiale konstruksionisme. Hulle ervaring van 'in process' te wees met die familie op 'n basis van oomblik-tot-oomblik samewerking (collaboration), was soms vir hul bevrydend, vanweë die vermeerdering van idees. Soms was dit 'n ontstellende ervaring om die stuur as't ware te begin verloor, om minder effektief, selfs verlore, te voel. Dit het 'n langer, geduldiger proses geword as waaraan hulle gewoon was.

Al meer het woorde soos *co-evolution* en *co-creation* deel geword van die terapeute se taal (Freedman & Combs 1996:5). Geen beskrywings of terapie 'van buite' is moontlik nie. Die terapeut staan nie buite die familiesisteem as waarnemer wat kan aanspraak maak op objektiewe of korrekte interpretasies nie, ook nie as manipuleerder deur middel van tegnieke nie. Die terapeut is nie meer die een wat weet teenoor die ander wat nie weet nie, maar skeep saam met die ander die nuwe terapeutiese sisteem wat ontstaan, en skeep saam aan nuwe betekenis en ervarings.

Die verhouding tussen terapeut en kliënt, terapeut en sisteem, was nou nie meer die van waarnemer tot waargeneemde nie. Tom Andersen (1992:56) het ook – onder invloed van die Milaangroep en andere soos Lynn Hoffman en Peggy Penn van die Ackerman Instituut in New York – al meer 'n ko-konstruksie-benadering begin volg. Sy 'span agter die glas' het hy tot reflekerende span gemaak wat ook, in hul refleksies op die terapeutiese proses, geobserveer kon word deur die kliënte. 'We also developed some rules of procedure. The first was that the team's reflections should be based on and start with something expressed during the conversation, not from another context.' (Andersen 1992:60).

Die span se taalgebruik het al meer tentatief, soekend en onseker geword. 'We often started by stating our uncertainty, "I am not sure but it seemed to me...", "My thinking of that made me wonder ...".' (Andersen 1992:60).

Tomm het beklemtoon dat intervensie nie net deur strategieë plaasvind nie. Die blote teenwoordigheid van die terapeut in die familiesisteem is 'n deurlopende intervensie. Die hele aktiwiteit van die terapeut kan beskou word as *interventive interviewing* (Campbell et al 1991:334).

Bateson se gedagtes het die Milaangroep algaande laat wegbeweeg van 'n soeke na gedragspatrone in families, en het hul al meer laat soek *na patterns of meaning*, na veronderstellings en opvattinge wat die familieledede se

handelinge bepaal. Die fokus van terapie was nou nie meer die waarneembare interaksie tussen die familielede nie. Daar is ook nie teruggekeer na die strukturalistiese benadering met 'n fokus op die 'normale' of 'abnormale' werking van die familiestruktuur nie. Die fokus het verskuif na die verskillende veronderstellings wat die familielede het oor die probleem. Simptome is die gevolg van verskil, stryd of verwarring met betrekking tot betekenis-toekenning aan gebeure, en met betrekking tot die vraag na wat werklikheid (*reality*) is (Campbell et al 1991:329). Terapie is gevolglik daarop afgestem om 'n verskil te bewerk in die sisteem van geloofs-oortuigings (betekenistoekenning) van die familie.

4.1.3.1b) Taalkonstruktivisme

Anderson en Goolishian is twee teoretici wat besondere vermelding verdien vir die voortgaande wegbeweeg vanaf die kubernetiese paradigma. Müller (2000:58) beskou hulle as van die belangrikste eksponente van taalkonstruktivisme. Taal is 'n proses van betekenskonsensus tussen mense, waardeur 'n werklikheid (*reality*) gedefinieer of gekonstrueer word.

Hulle self beskryf hul benadering as hermeneuties. Hulle het die familierapeutiese beweging ook nader gebring aan 'n verhalende benadering (Anderson & Goolishian 1992:29).

...the systems we work with exist only in our descriptions. These descriptions, from whatever theoretical orientation they are derived, exist only in language. The systems that we, as therapists, work with are the narratives that evolve through therapeutic conversation. ... languaging about problems makes systems. We think of such a defined system as a *problem-organising, problem-dis-solving system*. It is a social-action system that is organized around languaging

about issues that concern and alarm those who comprise the system.

(Anderson & Goolishian 1988:379)

Probleme is dus nie in 'n sisteem nie, maar in die 'minds' van almal wat kommunikeer oor die probleem (Anderson & Goolishian 1988:380).

Die betrokkenheid van die terapeut en kliënte by mekaar in die terapeutiese proses word gedra en gerig deur die terapeutiese diskoers (Cecchin 1992:91). Die gedagte wat hiermee verwoord word is 'gesprek', 'conversation', en nie 'onderhoudvoering' of 'redevoering' nie. 'We live with each other in a world of conversational narrative, and we understand ourselves and each other through changing stories and self-descriptions.' (Anderson & Goolishian 1988:380).

Die terapeut se rol en kundigheid is gerig op en werksaam in die skep van 'free conversational space'. Daar word nie gefokus op verandering nie. Verandering word eerder beskou as 'n produk van diskoers. In die terapeutiese proses, in diskoers, word nuwe betekenis, nuwe realiteite en nuwe verhale saam deur die terapeut en kliënte ontwikkel (Anderson & Goolishian 1992:29).

Anderson en Goolishian stuur weg van 'n strategiese benadering waarin die terapeut met vooropgestelde doelwitte die proses probeer manipuleer. Dis 'n breuk met kubernetika. Wanneer verandering 'n primêre fokus in die terapeutiese proses raak, word dit weer strategies en manipulerend. Dan is ons weer terug by die staat van oorlog waarin die Milaangroep hulle deurlopend bevind het vanweë 'n strategies-sistemiese benadering.

Die posisie en betrokkenheid van die terapeut binne die proses is 'not-knowing' (Anderson & Goolishian 1992:29-30). Juis hierdie posisionering help om die ruimte vir diskoers oop te hou. Die terapeut se totale optrede moet uitdrukking gee aan 'n eerlike behoefte om meer te wete te kom oor wat gesê

is deur die kliënt. Die terapeutiese proses is 'n ruimte waar nuuskierigheid as 'n besondere deug behoort te funksioneer. Diskoers staak as die kliënt die indruk kry dat die terapeut as't ware net wag vir 'n geleentheid om eie menings en verwagtinge oor te dra met betrekking tot die probleem en verandering.

'n *Not-knowing* posisie skakel nie die terapeut se reg tot interpretasie uit nie. Dit sou ook nie moontlik wees om nie as interpreteerder betrokke te wees in diskoers nie. In hierdie verband verwys ek ook na Epston, White en Murray (1992:96) wat skryf oor 'weet' en interpretasie: 'We cannot even know another person's experience of the world. The best that we can do is interpret the experience of others; that is, the expressions of their experience as they go about the business of interpreting it for themselves.'

Die terapeut se betrokkenheid behels 'n gesamentlike verkenning van die familie se interpretasies van hul ervarings. Sonder interpretasie van mekaar se interpretasies sou diskoers nie moontlik gewees het nie. Die onmiddellike konteks van die mededelings deur die kliënt is egter van die uiterste belang. Trouens, dit verdien prioriteit in die terapeutiese proses. Die kliënt mag nooit beleef dat dit van die tafel gevee word deur 'n beterveterige terapeut nie. Binne hierdie kontekste en tydens hierdie verkenning kan die terapeut se interpretasies in diskoers kom. Dit bemagtig die kliënt om die terapeut se interpretasies te oorweeg, sonder om in stryd daarvoor te gaan of hom/haar bloot daaraan te onderwerp as sou dit die beter-weet interpretasie wees.

In postmoderne, en daarom speelse taal, sou ek wil sê: die hermeneutiese (Anderson & Goolishian) dans is deel van die terapeutiese diskoers. Dis egter die kliënt wat die eerste tree gee, wat die dansvorm en die ritme bepaal. Daar word oral heen gedans, dit maak nie eintlik soveel saak waarheen nie.⁵

⁵ Hiermee pleit ek nie vir 'n 'alles-is-aanvaarbaar' standpunt nie. Etiese oorwegings moet deurgaans deel uitmaak van die gesprek.

Die twee dans ook nie presies net soos hulle voorheen met ander maats gedans het nie. Vergelykings van hoe andere dans is ook nie meer belangrik nie. Hulle leer van mekaar se liggaamsritmes en eienaardighede, pas daarby aan en beweeg daarmee saam.

'n Nie-weet-benadering het net waarde indien dit 'n eerlike uitdrukking van onsekerheid is, en nie maar net nog 'n slim koverte maneuer in 'n oorlog of manipulerende magspel nie.

Onsekerheid en die bevraging van sekerhede lê aan die hart van postmodernisme en 'n postmoderne lewensgevoel. Dit is ook belangrik met die oog op die oophou en ontwikkeling van terapeutiese diskoers. 'n Nie-weet benadering is postmodern.

Die dansbeweging in die terapeutiese diskoers is 'n taalbeweging. 'The therapeutic system is a linguistic system (Anderson & Goolishian 1988:372). Verandering kom deur nuwe betekenistoekenning in dialoog.

In dialogue, new meaning is under constant evolution and no 'problem' will exist forever. In time all problems will dissolve. That is, all problems entail an increasing or shrinking number of people and their involvement, and all problems involve a continually changing meaning, dependent on who is in relevant communicative action with whom at any moment in time.

(Anderson & Goolishian 1988:380)

In hierdie verband is die volgende opmerking van Marshall (1992:68) ook relevant: 'When discourse enters the picture, that is, when the center – the transcendental signified – is never present, then language becomes movement. Language becomes a slippage from signifier to signifier, rather than from signifier to absolute signified.'

Terapie kan dus beskou word as 'n taalbeweging en storiebeweging, in *différance*. Juis die beweging, *différance*, bring dekonstruksie mee waar daar in die terapeutiese gesprek gepoog word om 'vaste waarhede' te beskryf.

Therapy is a linguistic activity in which being in conversation about a problem is a process of developing new meanings and understandings. The goal of therapy is to participate in a conversation that continually loosens and opens up, rather than constricts and closes down. Through therapeutic conversation, fixed meanings and behaviors (the sense people make of things and their actions) are given room, broadened, shifted, and changed. There is no other required outcome.

(Anderson & Goolishian 1988:381)

4.1.3.2 Sosiale konstruksionisme

Ek het reeds daarop gewys dat ek verkies om nie na sosiale konstruksionisme te verwys as 'derde-orde kubernetika' nie.

Sosiale konstruksionisme behels die beklemtoning van die sosiale prosesse waarvolgens kennis ontwikkel (Müller 2000:58). Die wyer kultuur met sy geloofsoortuigings, waardes, tiperings, kategoriserings, instellings en praktyke kom onder die aandag. Sosiale konstruerings met betrekking tot hierdie sake het 'n groot invloed op ons lewens en verhoudings.

Ook dit wat as probleme beskou word en hoe daar, in die lig daarvan, gedink, gepraat en gehandel word, hang saam met 'social regularities' (Scheurich 1998:97-102). Probleme spruit nie net uit sosiale konstruksies nie, dit is ook sosiale konstruksies.

4.1.3.2a) Nog ruimte vir die sisteemmetafoor?

Die idee van 'family systems' kan begrensend wees vir ons vermoë om te dink in terme van die vloeï van idees in ons wyer kultuur (Freedman & Combs 1996:2). Die sisteemmetafoor kan ons in die versoeking bring om so in families te wil 'inkyk', dat ons aan die wyer kultuur wat mense en hul verhoudings beïnvloed kan verbygaan (Freedman & Combs 1996:13). Hierdie wyer kultuur sluit die negatiewe invloede van bepaalde waardes, instellings en praktyke op die lewens en verhoudings van mense in.

Die postmoderne paradigma vra vir 'n benadering wat oop en wyd is. Müller (1996:7-16) gebruik die begrip *eko-hermeneuties* in hierdie verband. Daarmee onderstreep hy die noodsaaklikheid van 'n wye, oop benadering, sowel as die belangrikheid van betekenistoekenning en singewing, wat van besondere belang is juis in 'n wêreld waar ons nie met objektiewe realiteit en oorsigtelike gehele te doen het nie.

Freedman en Combs (1996:14) beskou die postmoderne benadering as 'n totale breuk met sisteemteoretiese denke. Hierteenoor probeer Anderson en Goolishian sowel as Parry (1991) die konsep *sisteem* behou, maar dit postmodern gebruik. Taalkonstruktiviste soos Anderson en Goolishian (1988) se konstruering oor 'sisteem' is nie meer dieselfde as wat die konsep behels het vir modernistiese kubernetici (eerste-orde) nie.

Vanuit 'n postmoderne benadering sou nie oor 'sisteem' gepraat kan word asof van buite en asof met 'n oorsigtelike perspektief nie. Daar moet selfs nie op soek gegaan word na so 'n oorsigtelike perspektief nie. Daar is nie sisteme nie. Ons ontwerp voortdurend sisteme wat ons pas. Dis hoogs onstabiele konstruering vanweë dit wat ons in ons konstruering uitsluit. Sisteemteoretisering mag nie die vryspel van *différance* verhinder nie.

4.1.3.2b) Storiemetafoor, verhalende benadering

Die sosiaal-konstruerende mag van taal en stories geniet besondere prominensie in sosiale konstruksionisme. Die fokus het verskuif vanaf 'pattern' en 'systems' na 'stories' en 'culture/society' (Freedman & Combs 1996:18). Die storiemetafoor is besonder geskik vir gebruik in postmoderne terapeutiese diskoers.

Freedman en Combs (1996:10,11) het beleef dat hul nuwe (sosiale) wêreldbeskouing, met nuwe storiemetafoor en *re-authoring* as sentrale, organiserende idee, vir hulle 'n wyer benadering met meer moontlikhede in sosiale kontekste bied as wat hulle beleef het met die sisteembenadering.

Hulle het veral deur die familieterapeut Erickson tot hierdie idees gekom. Hy het hulle oortuig dat mense hul lewens voortdurend herskryf (*re-author*) op grond van baie alternatiewe in elke situasie.

In summary, looking back on how Erickson has influenced our work, the things that stand out for us are his delight in and respect for people, his belief that we can constantly re-author our lives, his belief in multiple possible realities, and his emphasis on the constitutive power of language.

(Freedman & Combs 1996:12)

In hul werk met die narratiewe metafoor is Freedman en Combs (1996:14,xix) grootliks beïnvloed deur Michael White.⁶ Toe hulle hom ontmoet het, het hy sy werk gedeeltelik baseer op aspekte van die werk van Bateson.

Bateson argued that it was not possible for us to have an appreciation of objective reality. Referring to Korzybski's

⁶ Michael White is verbonde aan die Dulwich Therapeutic Centre in Adelaide, Australië.

maxim, “the map is not the territory,” he proposed that the understanding we have of, or the meaning we ascribe to, any event is determined and restrained by the receiving context for the event, that is, by the network of premises and presuppositions that constitute our maps of the world....

Bateson’s work also drew my attention to the importance of a much neglected dimension in therapy generally – the temporal dimension. In arguing that all information is necessarily “news of difference” ¹, and that it is the perception of difference that triggers all new responses in living systems, he demonstrated how the mapping of events through *time* is essential for the perception of difference, for the detection of change.

In considering the text analogy, I perceived a family resemblance of ideas between the notion of map and the notion of narrative. However, the notion of narrative, in that it requires the location of events in cross-time patterns, clearly has some advantage over the notion of map. Narrative incorporates the temporal dimension.

(White & Epston 1990:2-3)

Hulle het hom in Chicago ontmoet tydens sy eerste konsulterende optredes daar, waarna daar oor jare ‘n noue band ontwikkel het.

White het die idees van Bateson in samehang met narratiewe teorie en dekonstruksieteorie begin gebruik in die terapeutiese model wat hy begin ontwikkel het.

Die narratiewe paradigma het hy onder aanmoediging van David Epston begin gebruik. (White & Epston 1990:xvi). Hy het op sy eie manier die storie-

metafoor en die konstruktivistiese denke van Bateson bymekaargebring. "A story is a map that extends through time." (Freedman & Combs 1996:15).

In 1991 het White se *Deconstruction and therapy* verskyn.

White is ook sosiaalkonstruksionisties beïnvloed deur die sosiaalwetenskaplike postmodernis Foucault.

Ek self het vir die eerste keer met die werk van White en Epston kennis gemaak deur Kotzé, tydens studie in pastorale gesinsterapie aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat. Dirk Kotzé was op daardie stadium professor in praktiese teologie by die teologiese fakulteit van die universiteit. Hy het baanbrekerswerk gedoen deur familierapie as 'n nagraadse kursus in praktiese teologie aan te bied. Hy het my onder meer ingelei in die transgeneratiewe benadering van Bowen waar genogramme en konsepte soos verhoudingsdriehoeke en differensiasie 'n besondere rol speel. Die werk wat vanuit die aanvanklike Milaangroep gegroei het tot die Milaan-sistemiese benadering het ook 'n besondere rol in my terapeutiese opleiding gespeel.

Kotzé het paradigmaskuiwe deurgemaak. Hy het hom algaande begin toelê op narratiewe terapie, veral onder beïnvloeding van White en Epston se werk in hierdie veld, en in noue persoonlike kontak met hulle. Langs hierdie weg is ek ingelei in 'n wêreld van narratiewe terapie.

Na sy vertrek by die Universiteit van die Vrystaat het Kotzé 'n instituut vir terapeutiese ontwikkeling gestig, met 'n samewerkingsooreenkoms met onder meer die Universiteit van Suid-Afrika. Deur my verhuising na die Wes-Kaapse platteland was dit vir my moeilik om daarby te kon inskakel. Dit was vir my makliker haalbaar om vir verdere studie in te skakel by die Teologiese Fakulteit van die Universiteit van Pretoria, waar Julian Müller as pastorale terapeut ook vanuit 'n postmoderne narratiewe benadering werk.

4.2 WAT IS 'N VERHAAL?

4.2.1 Postmoderne benadering tot die vraag

Wat behels storievertel? Deur watter elemente of aspekte word stories opgemaak? Hoe werk stories?

Hierdie vrae gaan ek beantwoord vanuit 'n postmoderne benadering. My antwoorde is sosiale konstruksies en nie analises nie, ontwerp, en nie lering op grond van ontdekking nie.

Vanuit 'n modernistiese benadering sou besluit kon word dat daar 'n universele storie-struktuur in die menslike psige is, waarvan daar dan in die denkprosesse gebruik gemaak word. 'Storie' of 'narratief' sou so gesien dus 'n natuurlike psigologiese eenheid wees. In hierdie verband verwys Mishler (1986:67-68) na die veronderstellings van Rayfield. Tereg merk Scheurich (1997:68) op dat so 'n (modernistiese) benadering 'n essensialisering van narratief is. Definiëring met betrekking tot storie-vertel is as sodanig reeds 'n sosiale konstruering, wat kultureel bepaald is. Wat 'n storie is, kan nie vanaf 'n essensiële, natuurlike, seker basis gedefinieer word nie.

In hierdie verband verwys ek ook na Müller (2000:7) wat die volgende sê oor sy boek wat handel oor die kuns van verhalende pastorale gesprekvoering: 'Ek ... beseft dat hierdie boek nie oor die narratiewe benadering as sodanig gaan nie, maar oor *my* persepsies van die narratiewe benadering en daarom oor myself.' Die self is ook weer deel van 'n wyer sosiale omgewing van waaruit gekonstrueer word oor storie-vertel.

4.2.2 Elemente wat stories maak

4.2.2.1 Plek, omgewing, konteks, karakters, tyd, punt

Ek onderskei die volgende aspekte of elemente wat stories maak, aan die hand van Mishler (1986:74):

- ✿ Die storieverteller skets die toneel en omgewing vir ons. Die kontekste waarbinne gebeure afspeel, is van besondere belang.
- ✿ Karakters word bekendgestel en hulle handeling word beskryf.
- ✿ Spesifieke gebeure word verhaal.
- ✿ Stories word in terme van verlede, hede en toekoms vertel⁷. Alles en almal in die storie word gekoppel aan tyd en tydsverloop. Alles is in dinamiese beweging in die tyd.
- ✿ 'n Storie wil 'n 'punt' maak. Die vraag wat hom voortdurend opdring terwyl die storie vertel word, is: Hoekom word die storie vertel?

4.2.2.2 *Plot*

Dikwels word verwys na die *plot* van 'n storie (Leitch 1986:130). Daarmee word soms net bedoel die opeenvolging van gebeure soos verhaal deur die verteller. Die konstruk *plot* word egter dikwels ook gebruik om te verwys na intrige, die doelstelling (teleologie) en planne, selfs sameswerings en gekonkel, in 'n verhaal. Die vertel van 'n verhaal raak ook deel van die *plot*, deel van die verhaal in sy voortgang, en het ook 'n doelmatigheid. 'The end (*telos*) implies both a line of development for the plot and a rationale which allows a tragedy, unlike most dreams, to be apprehended upon its conclusion as a unitary whole and for which, in some sense, the work was written.' (Leitch 1986:44).

4.2.2.3 *Detail*

Hoe meer detail daar in 'n storie is, hoe lewendiger is die storie (Freedman & Combs 1996:93). Detail word vermeerder deur verrekening van:

- ✿ wyer kontekste (omgewing), byvoorbeeld van gesin, skool, kerk, en werk;

⁷ Ek kom later in die hoofstuk weer terug na die komplekse saak van verhaal en tyd.

- ⊗ meer modaliteite van ervaring in die verhaal (dink, doen, voel, sien, hoor, ruik en proe);
- ⊗ meer karakters wat dalk betrokke kan wees in die verhaal;
- ⊗ diversiteit in perspektiewe van die karakters wat betrokke is. Hulle verskillende perspektiewe en reflekterings op sake kan verhaal word, insluitende perspektiewe en refleksies vanuit verskillende kontekste en tyd;
- ⊗ pluraliteit in moontlike beskrywings van dieselfde gebeure.

4.2.2.4 *Landscape of action en landscape of consciousness*

White (1991:7) sluit aan by Bruner wat voorstel dat 'n storie bestaan uit 'n 'landscape of action' en 'n 'landscape of consciousness.'

- ⊗ 'Landscape of action' behels die *plot* met sy gebeure wat deur die tydsdimensie van verlede, hede en toekoms in 'n bepaalde opeenvolging afspeel. Die storie word in ryke detail van toneel en omgewing, karakters en hulle handeling, spesifieke gebeure, tydsbepaling, tydsverloop en perspektiewe vertel. Eenvoudige maar belangrike vrae vir die ontwikkeling van verhale is: Wie? Wat? Waar? Wanneer? Hoe?
- ⊗ 'Landscape of consciousness' behels die refleksie op die gebeure en die 'plots' soos dit ontvou in die 'landscape of action.' Die karakters in die verhaal reflekteer op gebeure, maar so ook die verteller en leser/luisteraar. In hierdie reflekterings kom interpretasies, spekulasies, konklusies, begeertes, voorkeure, motiewe, doelstellings, geloofsoortuigings en toewydings (*commitments*) na vore. Daar word nie net gereflekteer op gebeure nie, maar ook op persoonlike- en verhoudingskwaliteite.

4.2.2.5 Storie as waarheid of waarheid in storie

Daar kan onderskei word tussen stories wat 'n waarheid agter die storie probeer tuisbring, en stories wat aangebied word as waarheid, werklikheid self. 'n Voorbeeld van eersgenoemde is Jesus se gelykenisse. Jesus het graag gebruik gemaak van stories as gelykenisse, wat duidelik nie bedoel was om geglo te word as beskrywings van ware gebeure nie.

'n Lekker storie wat ek onlangs van 'n kansel af gehoor het gaan oor die rede waarom God die Jode, en nie die Grieke of Romeine nie, sy volk gemaak het. God het vir die Grieke gevra hoekom Hy hulle sy volk moet maak. Hulle het Hom gewys op die resultate van hul denke, hul literatuur, hul wetenskap en hul kuns. Dit was nie vir God goed genoeg nie. Hy vra toe dieselfde vraag aan die Romeine. Hulle wys Hom toe op al hul bouwerk, hul geboue en paaie. God was steeds nie tevrede nie. Hy vra toe die Jode. Hulle sê toe: 'Ons is goeie storievertellers.' God het hulle toe gekies, omdat Hy wou hê die storie van sy betrokkenheid by hulle moet oor en oor vertel word. Is hierdie storie oor die Grieke, Romeine en Jode waar? Waarskynlik nie! Die gemeente het dit ook nie as waarheid gehoor nie. Die 'punt' van die storie gaan nie oor waarheid van beskrywing nie, maar oor die vertel van 'n ander verhaal, die evangelie van Jesus Christus.

4.2.3 Verhale as interpreterende raamwerke

'Telling stories is one of the significant ways individuals construct and express meaning. This assumption informs work by many investigators from a variety of disciplines having different theoretical perspectives.' (Mishler 1986:67).

Epston en andere (1992:97) beskryf die storienvorm as die dominante interpretasieraamwerk vir die organisering en uitbeelding ('patterning') van beleefde ervaring. Deur na verhale as raamwerke te verwys, word aandag daarvoor gevra dat verhale, as interpretasie van ervaring, opgemaak word uit slegs maar 'n gedeelte van ervaring.

Die storieraamwerk word as't ware oor 'n (tyds)vloei van ervaring geplaas, ervaring wat nie die begin en eindes het wat stories dikwels voorhou nie. In elke storie word arbitrêre keuses gemaak vir begin en einde. Sommige gebeure, persone, kontekste en refleksies word uitgelig, andere word uitgelaat. Dit bring mee dat die storie altyd 'n bepaalde interpretasie is van dit wat verhaal word, en nooit 'n ware beskrywing daarvan nie.

Die *landscape of action* van die storie gee die materiaal waarmee betekenis geskep kan word van die gebeure, persone, verhoudings en kontekste. Dit beperk ook die moontlikhede vir verdere refleksie op die gebeure agter die storie. Daar kan slegs sinvol gereflekteer word op dit wat gestorie word.

4.3 DIE MAG VAN VERHALE

4.3.1 Die skep van werklikhede en *grand narratives*

Verhale het die krag en die mag om as't ware 'n werklikheid te skep. 'It alters or re-orders the world even as it provides an interpretation of it.' (Leitch 1986:131).

Die werklikheid wat geskep word, word algemene kennis en dus ook meer 'waar', wanneer die verhale tot *grand narratives* (ver)word. *Grand narratives* legitimeer die waarheidsuitsprake wat deur individue en groepe binne bepaalde kulture gemaak word. In elke *grand narrative* funksioneer sentrale temas en persone wat die waarheid dra.

Die postmodernis Jean-Francois Lyotard (in Mohler 1984:70) beskou modernisme as enige wetenskap wat homself legitimeer deur een of ander *grand narrative*. Sodanige wetenskap word gebou rondom sentrale moderne temas soos byvoorbeeld: die (Hegeliaanse) dialektiese ontvouing van die gees; hermeneutiek; emansipasie van die rasonale subjek.

Grand narratives funksioneer ook in alle tradisionele gemeenskappe en godsdienste.

4.3.2 Bepalende en rigtinggewende effek op ons lewens

Ons tree in mekaar se storiewêreld in, ons word deur andere ingestorie, en ons leef ons lewens deur die stories wat ons vertel. Die mag van stories lê daarin dat dit sodanige effek op ons lewens het dat dit ons lewens en verhoudings bepaal en rig (Epston et al 1992:97). Op grond van die stories reflekteer ons op ons eie lewens, andere se lewens, verhoudings, en gebeure. Op grond van stories 'bepaal' ons die waarheid en waarde van alles en almal, deur ons refleksies.

Stories het verreikende gevolge. Die stories wat vertel word beïnvloed ook die seleksie en vormgewing van ervaring in die maak van ander stories (Epston et al 1992:98). Stories het skrikwekkende mag, juis vanweë die hetsy spontane of strategiese seleksie van dit wat gestorie word.

Aan die ligkant wys Müller (2000:15,93) egter daarop dat ook narratiewe terapie berus op die betekenisgewende krag van taal en verhale. Die krag en mag van verhale kan ook terapeuties en sinvol funksioneer in mense se lewens. Sodanige moontlikhede sal in die navorsing ondersoek word.

4.4 VERHALE IN DIE TYD

Stories word in terme van verlede, hede en toekoms vertel. Die samehang van verlede, hede en toekoms is egter kompleks en verweef. Verlede-stories en toekoms-stories is meer as net stories oor die verlede en toekoms.

In die vertel van verlede-stories en toekoms-stories raak die verlede en toekoms nooit teenwoordig nie. Soos wat geen metafoor deur sy verwysende funksie by die grond van die betekende saak uitkom om dit as't ware

teenwoordig te stel nie, kan geen storie dit ook doen nie. 'n Storie is 'n arbitrêre interpreterende raamwerk.

In die vertel van verlede-stories en toekoms-stories is die verlede egter ook nooit afgehandel en die toekoms ook nooit regtig afwesig nie. Toekoms-stories is vervolghverhale van verlede- en hede-stories, en as sodanig is die toekoms nie teenwoordig nie maar ook nie afwesig nie.

4.4.1 Storie as *sporie* (spoor) in *différance*

Met verwysing na wat in hoofstuk twee geskryf is oor *différance* en *trace* kan ons nou sê dat verlede-stories merke is wat die verlede op die hede maak. Daarby kan ons ook sê dat hede-stories en verlede-stories, as tekens van hede en verlede, ook reeds as spore loop na die toekoms en reeds 'n merk maak op die toekoms. Alle taalspel/stories is effek van die verlede, dra die merk van die verlede, en affekteer die toekoms.

Ons neem die ervarings van die verlede, organiseer dit in 'n storie, en die storie word die kaart vir die onbekende land wat voorlê (Müller 2000:10). Hierdie is 'n sentrale uitgangspunt in die terapeutiese werk van Müller. In die model wat hy ontwikkel het, werk hy in terme van noodverhaal, verlede-verhaal, verduisterde toekoms-verhaal, hervertelde verlede-verhaal en verbeelde toekoms-verhaal (Müller 1996:107-140; Müller 2000:72-103).

Wanneer ervarings so in storiëvorm georganiseer word, kry dit betekenis. Dit word óf 'n vernietigende storie wat nie wil deurvloei na die toekoms nie, óf 'n bemoedigende storie wat hoop gee vir die toekoms.

Daarom kan elke vorm van menslike nood ook beskryf word as 'n vasgeloopte storie – 'n verhaal wat net nie wil vorm aanneem met die oog op die toekoms nie. 'n Mens beland in

'n krisis wanneer jou verhaal net nie hoop gee vir die toekoms nie.

(Müller 2000:12)

Die tydsdimensie wat deel is van stories impliseer nie net 'n verkenning van verlede-ervaring nie, maar maak ook die weg oop om die toekoms te verbeeld en 'n verbeelde toekoms te verhaal.

Marshall (1992:183) verwoord die kompleksiteit en saamval van verlede, hede en toekoms deur die woordskepping *pastpresentfuture*: '...rememory is like intertextuality – threads that reach back and across and through lives, weaving a tissue of pastpresentfuture (sic) and providing the network through which we construct meaning.'

Stories oor verlede, hede en toekoms raak een taalbeweging in die spel van *différance*. Die narratiewe vorm waarin ervaring vertel word, gee uitdrukking aan die gespanne eenheid van die drie modaliteite: verlede; hede; toekoms (Crites, in Stroup 1981:76).

Die gespanne eenheid word beleef in die hede: 'Die toekoms en die verlede word 'n spanningsvolle en kragtige NOU. Die verhale wat onthou word en die verhale wat verwag word, vorm die ervaring in die hede.' (Müller 2000:9). Saam met die kontekste en gebeure van die hede, word die stories van verlede en toekoms die weefmateriaal vir nuwe stories.

4.5 VERHAAL EN IDENTITEIT

Al ons ervarings kan gestorie word, en al die stories van ons lewe saam vorm ons lewensverhaal. Dit is die vertel van onself. 'Met verhale konstrueer ons ons lewe. Die verhale in ons geheue, of dit nou oorvertel word of nie, is die

raamwerk wat ons help om sin te maak uit die lewe.' (Müller 2000:9). Hierdie stories vorm ons identiteit (Müller 2000:71).

'n 'Permanente' self is 'n illusie. Ons self kom na vore in die voortgaande verhale van ons interaksie met andere (Lax 1992:71). Identiteit is nie 'n statiese konsep nie, maar het te doen met die ontvouing van ons lewens deur tyd. Elke vertelling van ons lewe is 'n nuwe bevestiging of sanksionering ('re-authoring') van onself, ons lewens en verhoudings (Epston et al 1992:100).

4.6 VERHAAL EN DEKONSTRUKSIE

4.6.1 Verhale is onstabiele interpretasies

'All meaning, understanding, and interpretation is inherently negotiable and tentative.' (Anderson & Goolishian 1988:381). Verhale is hoogs onstabiele interpretasies van gebeure en refleksies op gebeure. Die volgende faktore dra by tot die onstabiele:

- ⊗ beweging/verskuiwing in tyd en konteks;
- ⊗ veelheid, diversiteit en kompleksiteit;
- ⊗ persoonlike en kultureel-bepaalde perspektief;
- ⊗ selektiwiteit en willekeur waarmee gebeure en ervaring gestorie word;

'The narrative mode leads, not to certainties, but to varying perspectives.' (White & Epston 1990:78). Verhale beskryf nie werklikheid nie, maar interpreteer gebeure vanuit bepaalde perspektiewe. Die waarheidsaansprake waarmee stories vertel word, kom onder verdenking en dekonstrueer gevolglik, deurdat ander perspektiewe en temas van waaruit die stories vertel kan word, belig word.

4.6.2 Elke verhaal is 'n nuwe interpretasie, 'n *supplement*

Elke vertelling is 'n nuwe konstruering, 'n nuwe interpretasie (Epston et al 1992:99). Niemand hoor 'n storie soos wat die ander dit hoor nie en niemand vertel dieselfde storie ook op dieselfde manier, met dieselfde inhoud, en met dieselfde intensie nie. Elkeen luister en vertel met eie verwysingsraamwerke in gedagte. Daar is 'n graad van onsekerheid verbonde aan elke storie, en elke storie het inkonsekwentheid, nie-logiese weersprekings.

Epston en andere (1992) wys daarop dat stories nie net weergawes of verslaggewing is nie. Stories gee nie net weer nie, dit vul ook in. Elke vertelling sluit die vorige vertelling in, maar is ook meer as dit. In terme van die taalfilosofie van Derrida sou ons kon sê: stories funksioneer as *supplements*. Dit is onmoontlik om 'n ware, ver-teenwoordig-ende storie, 'n storie van wat 'regtig' gebeur het, te vertel.

Ons tree altyd toe tot die verteller se storie, en nie tot die werklikheid nie. Hy/sy is die gesaghebbende wat besluit wat vertel gaan word. Juis daarom is die kontekste van die verteller belangrik, en nie net die wêreld wat hy/sy verhaal nie. In die lig van die storie as *supplement* kan die verteller en storie bevra word om die storie in sy waarheidspretensie te ontmasker. Marshall (1992:52-54, 60) stel die volgende vrae voor:

- ❖ Wie is die verteller? Wat is die sosiale en kulturele gesitueerdheid van die verteller? Wat vertel die verteller van sy/haar eie lewe terwyl hy/sy reken om 'n storie oor andere te vertel?
- ❖ Wat ontbreek in die vertelling? Wat word verdring, verswyg of vergeet?
- ❖ Wie word stilgemaak?
- ❖ Wat is anders as wat voorgegee word in die vertelling?

- ✿ Wie se storie word nou eintlik vertel? Wat is die moontlike verwysingsraamwerke van die storie?

'n Belangrike sleutel in die dekonstruksiegebeure is die verrekening van konteks en die sosiaal-gekonstrueerde aard van waarheid, kennis, feite, die self en taal (Lax 1992:71). Stories ontwikkel in 'n verskeidenheid van verhoudings deur tyd en in baie verskillende sosiale kontekste.

4.6.3 Op die spoor van die ander, teenoorgestelde, gemarginaliseerde moontlikhede

Wanneer die waarheidspretensie van die storie ontmasker word, verloor die storie en die verteller sy mag en kan ander gemarginaliseerde moontlikhede ook sanksie verkry. Dit is die moontlikhede wat as teenoorgesteldes gemarginaliseer is, maar wat tog reeds as spore in die storie lê.

Dekonstruksie van narratiewe is om in die 'ware' verhale wat vertel word die spoor te vat van hierdie ander, teenoorgestelde (*different*) moontlikhede wat nie verreken word nie, en dit in te trek in die gesprek. Dit raak dan beskikbaar in die weefspel van *différance*, in die skep van nuwe stories.

Nuwe stories kan na vore kom vanuit die weefspel tussen dit wat reeds gesê/verhaal is en dit wat as teenoorgesteldes nog nie gesê/verhaal is nie. 'With this interplay of the said and the non-said, the present and the not-present, there is always the potential for another position or perspective, which has not yet been distinguished, to emerge.' (Lax 1992:72).

Dekonstruktief word geen moontlikheid as 'waar' gekies nie. Moontlikhede word altyd weer deel gemaak van *différance*. Die spoor word gevat na moontlikhede, nie na sentrum of werklikheid of grond nie. Die spel van betekening, ook dan verhalende betekening, is 'n nimmereindigende proses van meer en meer moontlikhede. Enige moontlikheid is so min 'waar' dat die

keuse in dekonstruktiewe narratiewe betrokkenheid eerder uitgestel word. Keuses wat wel gemaak word, is sosiale konstruksies.

Farrell (1994:258) vind 'n ooreenkoms tussen Derrida se dekonstruktiewe lees van tekste, en die diskoersgebeure by 'n psigiater. Daar is die eksplisiete verhaal wat 'n bepaalde storie vertel van iemand se lewe. Terselfdertyd tree daar egter retoriese bewegings, metafore, vaaghede, ontwykings en marginaliserings van sekere temas na vore, wat alles aspekte kan wees van 'n ander, meer gefragmenteerde diskoers wat die eksplisiete verhaal met sy hooftemas weerspreek. Hierdie ander, weerstandige diskoersmoontlikheid is egter nie opsigtelik nie, maar word onderdruk deur die eksplisiete narratief. In die eksplisiete narratief of teks word sogenaamde waarhede as vanselfsprekend, as uitgemaakte saak, aanvaar, terwyl dit implisiet weerspreek word deur retoriek, gebare, vaaghede, kontradiksies en kantaantekeninge. In dekonstruktiewe betrokkenheid word gefokus op hierdie ander teks- of verhaalmoontlikhede wat in die eksplisiete teks of verhaal geïmpliseer word, maar wat dit terselfdertyd weerspreek.

4.7 NARRATIEWE TERAPIE

Ek sal in hierdie navorsing aansluiting soek by narratiewe terapeute wie se werk sowel postmodern, dekonstruktief en sosiaal-konstruksionisties verantwoord is.

4.7.1 In gesprek met andere, betrokke by gespreksverhale

Narratiewe terapeute is in gesprek met andere, en vra veral na terapeutiese moontlikhede wat uit die vertel van verhale na vore kom. Verhale wat in die terapeutiese proses vertel word, is na aard 'conversational stories' (Van Dijk 1993:124). Hoewel die een wat 'n storie vertel vir 'n relatief lang tyd die woord

voer, is daar tog deurlopend onderbrekings in die vertel van gespreksverhale. Hierdie onderbrekings funksioneer op tweërlei vlak:

- ✿ Gespreksgenote vra vrae, maak opmerkings, vertel self verhaalbroskies en bied perspektiewe wat die vertel van die verhaal beïnvloed.
- ✿ Gespreksgenote neem dikwels deel aan die vertel van die verhaal in die lig daarvan dat hulle self betrokke was by die gebeure, of reeds ander weergawes van die verhaal gehoor het, weergawes wat ander detail verreken.

4.7.2 Wie die gespreksgenote is, bepaal die verhale wat vertel word

Wie die persoon is wat die storie vertel, en aan wie 'n storie vertel word, bepaal die storie en hoe dit vertel word. Van Dijk (1993:123-124) wys daarop dat stories sosiale, politieke en kulturele funksies vervul en dikwels gebruik word om die hoorder te oortuig na een of ander standpunt toe.

'n Storie word vertel met inagneming van die (vermeende) kennis en geloofstandpunte van 'n gehoor, en dit wat aanvaarbaar en interessant sal wees om te hoor. 'This "pragmatic" interestingness is usually obtained by the account of events or actions that are unexpected, deviant, extra-ordinary, or unpredictable, given the knowledge and beliefs of the audience.' (Van Dijk 1993:125).

4.7.3 Gesamentlike konstruering/skepping van verhale

Die terapeut kan nie anders as om sy/haar kontekste en perspektiewe te laat meespeel in die terapeutiese proses nie. Sy/hy staan nie buite die terapeutiese proses nie, en haar/sy eie verhaal, hoe onbewustelik ookal, is deel van die proses van dekonstruksie en sosiale konstruksie.

Hierdie saak word verhelder deur Lax wat kies vir 'n teksanalogie met betrekking tot narratief:

...the text analogy for human systems takes on much greater complexity than it does in literature. ... Each reading is different, given the interaction between the client and the therapist. ... Clients unveil the story of their lives in conjunction with a specific reader/therapist, therefore the therapist is always co-author of the story that is unfolding, with the client(s) as the other co-author(s) ... The resulting text is neither the client's nor the therapist's story, but a co-construction of the two.

(Lax 1992:73)

Hierin volg Lax vir Gergen (1988) met sy klem op die rol van konteks en verhouding tussen individue in die ontvouing van betekenis in menslike gedrag (en dus ook in verhalende interpretasie). Na my mening kan ons selfs meer radikaal sê: betekenismoontlikhede ontvou nie, maar vermeerder. Wat ontvou, vermeerder juis weer die moontlikhede.

'Jy is besig om jou eie verhaal en hierdie nuwe verhaal wat jy lees, gelyktydig te gebruik in *storymaking*⁸. (Müller 2000:18). Die *news of difference* wat deur die terapeut na vore gebring word in die terapeutiese proses, hang saam met die kontekste en identiteit van die terapeut self. 'n Postmoderne dekonstruktiewe terapeut is altyd op die uitkyk vir nuwe maniere waarop verskille na vore gebring kan word in sy/haar betrokkenheid by verhale in die terapeutiese gesprek, 'whether through a story, reframe, metaphor or rephrasing of a single word' (Lax 1992:81).

'n Postmoderne narratiewe benadering staan nie teenoor die gebruikmaking van terapeutperspektiewe nie. Terapeutperspektiewe mag van waarde wees

⁸ 'n Begrip wat Müller ontleen aan Peterson, E H 1980. *Five smooth stones for pastoral work*. Grand Rapids, Michigan: William B Eerdmans, 85.

in die terapeutiese proses. Bewuswording van ander moontlike konstruerings vanuit die wyer sosiale en kulturele omgewing, kan meewerk tot die dekonstruering van die gekonstrueerde probleemrealiteit wat deur 'n persoon(e) in die terapeutiese gesprek verhaal word.

4.7.4 Terapeutbetrokkenheid lei tot herinterpretasies

Herinterpretasie behels dat daar nuut geïnterpreteer word wat met jou gebeur het en kon gebeur het (Müller 1996:117). Dis om jou eie weë opnuut te probeer verstaan, dit vanuit 'n nuwe perspektief te sien (Müller 96:119).

'Die verhaal word geherformuleer deurdat ander, nuwe betekenis aan gebeure toegeken word.' (Müller 2000:93). Müller onderskei tussen vertel (*backtracking*) en herformulering (hervertel of *looping*) van 'n verledeverhaal. *Looping* kan gebeur wanneer 'n verhaal vanuit 'n ander, nuwe perspektief vertel word. Die nuwe perspektief bring mee dat daar anders gedink en gepraat en verhaal word oor die verlede.

Wanneer *looping* bykom, is dit soos wanneer die vervolgte daarin slaag om die agtervolger te ontduik en agter sy rug begin om hom te volg. Dit is as't ware om jouself te agtervolg, om op jou eie spore terug te loop en jou eie weë van nuuts af te probeer verstaan.

(Müller 2000:93)

Dit kan selfs meer behels as net 'n nuwe perspektief op 'n enkelvoudige gebeurtenis. Dit kan ook die herinterpretasie behels van 'n tradisie waarin jy jou bevind, 'n tradisie met sy simbole en mites wat alreeds in 'n meervoudige proses van interpretasie betrokke is (Müller 1996:121). Dikwels is dit juis hierdie tradisie wat 'n mag geword het wat die verlede-verhaal tot probleemverhaal en noodverhaal maak.

Moontlikhede vir herinterpretasie kan binne die diskoersproses ontwikkel word deur gebruik te maak van nuwe kontekste, nuwe taal en nuwe verhale wat na vore kom en ander lig werp op die probleemverhaal/noodverhaal. Herinterpretasie raak sodoende moontlik op grond van *difference* wat na vore kom. In naratiewe terapie word plek gemaak vir meervoudige verhale wat met die probleem verband hou (Müller 2000:58). Wanneer nuwe taal en verhale aan 'n gebeurtenis gekoppel word, kan die ervaring so geherinterpreteer word.

In die proses van herinterpretasie kan selfs nuwe moontlikhede verbeeld word waarlangs die ou verhaal kon ontwikkel het. Hierdie moontlikhede kan die natuurlike manier word waarlangs 'n nuwe toekomsverhaal verbeeld word. Mense verander voortdurend aan stories, nie omdat hulle nuwe dinge *ontdek* nie, maar omdat hulle nuwe interpretasies *maak*.

The story can change over time as we develop “insights” about ourselves, and reinterpret and embellish our life history in the context of the other, with history continually being recreated/constructed rather than “remembered”. ... As we develop a new perspective about the event and our interaction with it, we change our narrative about it. From this perspective, insight can be considered merely a new understanding which makes sense to the person at that moment in time: it is not the discovery of some truth about one’s existence, it is the development of a new story that one can utilize for the future until a new insight emerges.

(Lax 1992:74)

Nuwe perspektiewe en herformulering bring mee dat mense begin loskom van die ou stories wat as probleemversadigde stories vernietigend inwerk op hul lewens.

Na my mening kan herinterpretasie langs die volgende twee moontlike weë verloop:

- ✿ Aan die hand van *unique outcomes* wat deur diegene in terapie na vore gebring word⁹.
- ✿ Aan die hand van nuwe perspektiewe soos wat meer detail en wyer kontekste ter sprake gebring word in die gesprek.

4.7.4.1 Herinterpretasie en *unique outcomes*

'Die narratiewe pastor soek vir die spoorelemente van die oplossing binne-in sy gespreksgenote se eie verhaal.' (Müller 2000:55). Die narratiewe terapeut is uiters versigtig vir antwoorde en advies waardeur oplossings van buite aangedra word. In sy gebruik van die woord 'spoorelemente' verwys Müller na die narratiewe terapeut Michael White se begrip *unique outcomes*. White gebruik hierdie begrip in aansluiting by Goffman (White & Epston 1990:15).

'n *Unique outcome* is 'n singewende lewensmoontlikheid wat dekonstruktief nagespoor word in die terapeutiese proses. Dit kom na vore as teenoorgestelde moontlikheid vir die problemelemente in die verhaal ('dominant story') wat vertel word. Storieontwikkeling rondom *unique outcomes* lei tot nuwe, alternatiewe verhale wat die ou verhaal weerspreek en met nuwe 'landscapes of action' en 'landscapes of consciousness' werk.

Met die nuwe betekenisduidings wat ontwikkel is in die 'landscape of consciousness', kan dan teruggegaan word na die ou verhaal se 'landscape of action' en 'landscape of consciousness'. Nuwe moontlike betekenis kan aan die ou landskappe gegee word. Die ou verhaal kan dus oorvertel word vanuit nuwe betekenisduidings, nuwe perspektiewe. Dit sou beskou kon word as herinterpretasie van die ou verledeverhaal. Hierdie weg van herinterpretasie

⁹ Die konsep *unique outcomes* sal onder White en Epston se *Re-authoring therapy* behandel word.

is verantwoord in die lig van die nie-weet posisionering van die terapeut in die diskoersproses. Die terapeut volg die ander en gaan nie voor met die aanbied van interpretasies nie. Die terapeut speel sodoende nie die rol van kundige interpreteerder nie.

4.7.4.2 Herinterpretasie deur detailvermeerdering en wyer kontekste

Dikwels vind herinterpretasie nie plaas vanuit die ontwikkeling van *unique outcomes* nie, maar op grond van nuwe perspektiewe wat deur detailvermeerdering en die verrekening van wyer kontekste na vore kom. Dit kan perspektiewe wees wat spontaan verander by mense wat die aanvanklike storie vertel het. Dit kan egter ook perspektiewe wees wat deur die terapeut of andere in die proses na vore gebring word en deur die aanvanklike verteller gebruik word om mee te herinterpreteer.

Die gevaar wat hier dreig is dat die terapeut weer 'n dominerende kundige in die proses kan word, selfs 'n diagnostiese kundige. Terapeutperspektiewe waardeur die verhaal nuut geïnterpreteer kan word, moet as moontlikhede vir oorweging deur die terapeut oorgedra word. Verkieslik moet meer as een moontlikheid vir herinterpretasie aangebied word om die terapeut sy/haar nie-weet posisie te laat behou.

4.7.5 Terapeutbetrokkenheid is nie kragdadig nie

Terapeutbetrokkenheid mag nie kragdadig, dwingend, manipulatief, of beherend van aard wees nie. Die terapeut is in die eerste plek betrokke by die verhale van die ander. Hierdie posisie van die terapeut hou in dat die terapeut onseker bly met betrekking tot wat kom. Wat die terapeut by uitnemendheid in die gesprek inbring, is vrae en moontlikhede.

Die dekonstruktiewe ingesteldheid van die terapeut is een van onsekerheid en onbeslisbaarheid in die lig van *différance*, heterogeniteit, diversiteit, kontekstualiteit, temporaliteit, kriolering en kompleksiteit. Die terapeut stel

eerder die keuse uit en vermeerder die moontlikhede. Hierdie ingesteldheid bring mee dat die terapeut eerder wag op die ander en nie kragdadig ingryp en die proses van *storymaking* oorneem nie. Die keuses, die interpreterende verhale en die heuning¹⁰ van die ander staan vir die terapeut voorop:

In die verhalende gesprekvoering word mense uitgenooi om hul eie toekomsverhale te konstrueer rondom hulle eie pot heuning. Binne elke kultuur of subkultuur sal daar aan “heuning” ‘n eie inhoud gegee word.

(Müller 2000:25)

Die pastor se storie is nooit méér outentiek, méér korrek en méér gesaghebbend nie. Die pastor/terapeut se groot werk lê daarin om dekonstruktief die moontlikhede te vermeerder, rigiditeit te opponeer, en aan te moedig tot keuses wat meer eie keuses¹¹ is en verantwoordelik is met betrekking tot andere. Die uiteinde moet wees dat die persoon eie voorkeurstories (*preferred stories*) vertel en leef.

Die terapeut se suggesties of verhale is bydraes tot die gesprek wat die ander kan oorweeg en gebruik in die proses van verhaalvorming (Lax 1992:79). Die terapeut raak nie dwingend dat dit oorgeneem moet word nie.

4.7.6 *Re-authoring therapy: Epston en White*

Epston en andere (1992:108-109) noem die terapeutiese prosesse waarin hulle betrokke raak *Re-authoring therapy*. Ek self vind in my terapeutiese werk met mense aansluiting by hierdie benadering en sal dit ook doen in my

¹⁰ Metafoor vir die beter dinge wat in die toekoms lê.

¹¹ In hierdie verband wil ek graag gebruik maak van White en Epston (1990) se term *preferred realities*. Keuses is konstruerings van *preferred realities*.

navorsing. Ek sal ook gebruik maak van die konstruerings van andere wat by Epston, White en Murray aansluit, by name Freedman en Combs (1996).

Elke mens het storievertel-regte. Elkeen is daarop geregtig om sy/haar eie lewe te vertel en sodoende outeur te wees van sy/haar eie lewe. Waar hierdie regte ontnem word, moet dit weer herstel word, en die benadeelde moet instaat gestel word om weer sy/haar eie lewenstorie te vertel (Epston et al 1992:101). Eie perspektiewe en menings vind weerklank in eie stories. Sonder die reg tot sulke eie stories, vertel en leef mense die dominante (dominerende), onderdrukkende stories van andere, asof dit hul eie stories is.

4.7.6.1 Aansluiting by die sosiale analise van Foucault

White en Epston (1990:18-32) sluit by die sosiale analise van Foucault aan en beskou 'n dominante storie as 'dominant knowledge and unit of power'. 'We are always participating simultaneously in domains of power and knowledge'. (White & Epston 1990:29).

Hierdie kennis/mag het egter geen vanselfsprekende lewe nie. Dit het ontstaan binne bepaalde kontekste en word – deur magstegnieke – in stand gehou binne verhoudinge. Met die oog op terapie laat 'n terapeut hom/haar in(trek) by die dominante stories met hul problematiese 'truths' (knowledge) en detail van magstegnieke waaraan mense onderwerp word.

4.7.6.2 Dekonstruktiewe uitdaging

Deur die dominante storie word sosiale beheer uitgeoefen. Mense besef egter nie altyd dat dominante stories weerspreek mag word nie. 'n Belangrike kenmerk van dominante stories is juis dat hulle algemeen en basies aanvaarbaar geword het binne 'n bepaalde sosiale groep. Dis 'n uitdaging vir die terapeut om dit algaande te laat duidelik word dat die kennis/mag van die dominante storie nie objektiewe werklikheid verteenwoordig nie en uitgedaag mag word. Dis na my mening veral 'n uitdaging in magtige

godsdienstige/teologiese tradisies en in instellings waarbinne mense grootword, soos byvoorbeeld die patriargie.

White en Epston (1990:29) reken dat hierdie uitdaagaktiwiteit as politieke aktiwiteit beskou kan word, maar dan kwalifiseer hulle tog die begrip 'political' soos volg: 'This is not a political activity that involves the proposal of an alternative ideology, but one that challenges the techniques that subjugate persons to a dominant ideology.' In die lig van hul bedoeling reken ek dis beter om hierdie aktiwiteit eerder deurgaans as dekonstruktief te beskryf. Politiek behels strategiese opponering vanuit 'n eie alternatief.

4.7.6.3 Dekonstruktiewe betrokkenheid

Die kennis/mag en magstegnieke wat die dominante/probleem-storie in plek hou, word dekonstruktief bevra. Die waarheids/behorensheids-begronning daarvan dekonstrueer in *Re-authoring therapy*.

Michael White definieer dekonstruksie as volg:

According to my rather loose definition¹², deconstruction has to do with procedures that subvert taken-for-granted realities and practices; those so-called "truths" that are split off from the conditions and the context of their production, those disembodied ways of speaking that hide their biases and

¹² White veroorloof homself sekere vryhede omdat hy nie geplaas is binne die akademiese wêreld nie. Een daarvan is, volgens homself, om die term dekonstruksie te gebruik op 'n manier wat dalk nie in streng Derridaanse sin te gebruik is nie.

Een van die besorgdhede van Derrida sou dalk wees dat die begrip *dekonstruksie* dikwels as prosedurewoord en metodewoord gebruik word binne strategiese doelstellings. Dekonstruksie gebeur deurlopend, in die spel van betekening, in *différance*, ook sonder die doelbewuste pogings van agente. Dekonstruksie vra nie na 'n metode nie, maar eerder na 'n ingesteldheid, 'n houding, 'n bedagtheid, 'n 'self-revising, self-questioning mode of openness' (Caputo:1997:73).

prejudices, and those familiar practices of self and of relationship that are subjugating of persons' lives. Many of the methods of deconstruction render strange these familiar and everyday taken-for-granted realities and practices by objectifying them. In this sense, the methods of deconstruction are methods that 'exoticize the domestic'.

(White 1991:6)

Stories wat mense se lewens (self) en verhoudings beskryf, word gekonstrueer binne sosiale gemeenskappe, binne die konteks van sosiale strukture en instellings met hul 'knowledges'. Juis omdat dit die persoon in terapie is wat die verhaal as probleem beleef, fokus White veral dekonstruktief op

- ⊗ die verhaal as vertelling van die self ('self-narrative'), en
- ⊗ hoe die self verhaal word in die lig van die dominerende kultuur waarbinne die persoon leef.

Veral 'selfwaarhede' en 'kultuurwaarhede' met gepaardgaande taalpraktyke en handelingspraktyke, word dus dekonstruktief bevra.

Die storie word benader soos mens 'n teks sou benader (White 1991:7). Gapings, inkonsekwentheid en weersprekings waar 'news of difference' sou kon funksioneer of inderdaad funksioneer as teenoorgestelde moontlikheid, word belig in gebeure, perspektiewe, verhoudings en kontekste. Ander moontlikhede wat verdring of gemarginaliseer is, word dus na vore gebring. Sodoende word die 'waarheid', 'feitelikheid' en dominerende reg van die storie – as vermeende enigste moontlikheid – onder verdenking geplaas, en sy beperkende en onderdrukkende greep word losgemaak (Freedman & Combs 1996:46).

4.7.6.3a) Eksternalisering van die probleem: metodologiese proses as moontlikheid binne 'n wyer dekonstruktiewe benadering/ingesteldheid

Die naam wat White en Epston (1990) gee vir die besondere werkswyse of tegniek waardeur hulle die vermeende waarhede en magspraktyke van die dominerende storie dekonstrueer, is *externalization*. Hulle help mense om 'die probleem' in 'n dominante storie te identifiseer. Daarna help hulle die mense om hulself te distansieer van hierdie probleem. In die proses vind daar 'n objektivering en vervreemding ('exoticize') met betrekking tot die probleem plaas. Dit skep ruimte vir die verhalings van ander aspekte van die lewensverhaal.

Freedman en Combs (1996:47) skram daarvan weg om eksternalisering van die probleem te veel as 'n tegniek te beskou: 'We believe, based on our experience in using narrative ideas in therapy and in supervising others who are attempting to apply narrative ideas in their work, that when people approach externalization as a technique or a linguistic trick, it can come off as shallow, forced, and not especially helpful.'

Eksternalisering as objektiverende en vervreemdende werkswyse moet beoefen word as deel van 'n omvattende dekonstruktiewe ingesteldheid met betrekking tot gekonstrueerde waarhede. Anders kan dit maar net oorkom as nog 'n magstegniek in 'n strategiese spel.

Ek vind tog reeds die spore van White (1989:5) en White en Epston (1990:30) – wat eksternalisering beskryf as 'process' en 'approach' – in hierdie besorgdheid van Freedman en Combs:

In *this process* (my kursivering), the problem becomes a separate entity and thus external to the person who was, or the relationship that was, ascribed the problem. Those problems that are considered to be inherent, and those

relatively fixed qualities that are attributed to persons and to relationships, are rendered less fixed and less restricting.

(White 1989:5)

The externalization of the problem helps persons identify and separate from unitary knowledges and “truth” discourses that are subjugating of them. ... Through this *process* (my kursivering) of externalization, persons gain a reflexive perspective on their lives, and new options become available to them in challenging the “truths” that they experience as defining and specifying of them and their relationships.

(White & Epston 1990:30)

Freedman en Combs (1996:66) sluit daarby aan, maar doen nog meer moeite om te probeer onderskei tussen dekonstruksie as benadering in gespreksvoering, en spesifieke dekonstruktiewe metodes. Hulle onderskei tussen spesifieke eksternaliseringstegnieke as eksternaliserende moontlikhede binne eksternaliserende gespreksvoering. Michael White se eksternaliserende tegniek, naamlik ‘relative influence questioning’, word deur hulle beskou as ‘a way to structure externalizing conversations’.

Hulle waarskuwing oor die gevare verbonde aan die gebruik van tegnieke, soos reeds na verwys, is baie belangrik en tydig. ‘n Dekonstruktiewe ingesteldheid is oneindig belangriker as moontlike dekonstruktiewe metodes of tegnieke.

Na dit alles gesê is oor eksternalisering, gaan ek vervolgens voort om die terapeutiese prosesse wat kenmerkend is van *Re-authoring therapy*, te beskryf. Ek verwys veral na White en Epston (1990:16,38-76) en na ander geskrifte van White, asook na die werk van Freedman en Combs (1996).

4.7.6.4 Prosesse in *Re-authoring therapy*

4.7.6.4a) Identifisering van die probleem¹³

Mense wat vir terapie kom, se eie beskrywings moet voorkeur geniet in die definiëring van die probleem. Terapeute kan hulle wel aanmoedig om deurlopend alternatiewe probleemformulerings te oorweeg, met die oog op

¹³ Nie net kennis/mag word sosiaal gekonstrueer nie. Probleme en hulle oplossings is ook sosiale konstruksies. Scheurich, in aansluiting by die sosiale teorie van Foucault, beredeneer dit soos volg (Scheurich 1996:97-103):

Die probleme wat nagevors word, is nie empiriese gegewens nie. Nie almal en in alle omstandighede beskou dieselfde gebeure of verskynsel as 'n probleem nie. Die beskrywing en definiëring van 'n probleem en die manier waarop 'n saak as probleem bespreek word, bring 'n probleem na vore.

Die proses van konstruksie van die probleem is belangrik. Hoe het dit gekom dat die spesifieke probleem as 'n probleem gesien word? Hoe het dit gekom dat die probleem beskryf word soos wat dit beskryf word?

Daar moet in gedagte gehou word dat dit 'n komplekse (vesel)vervlegtheid van baie faktore (*strands*) is wat 'n probleem tot probleem maak vir sommiges. Dikwels kan eintlik maar net 'n naspoor (*trace*) van die faktore blootgelê word.

Tipologiese klassifiserings soos ras, geslag en klas dien as kragtige sosiale reguleerders, 'rules of formation', in die sosiale konstruksie van spesifieke probleme. Ander interessante voorbeelde van sosiale reguleerders wat Scheurich noem, is 'governmentality' en professionalisering.

Sodanige reguleerders funksioneer nie altyd op 'n bewustelike vlak nie. Daarvoor is sosiale sisteme te kompleks en veranderlik, en hul deurlopende interaksies ontelbaar.

Ook die keusemoontlikhede en daadwerklike keuse van 'n oplossing vir 'n probleem, is sosiale konstrueringe wat afhang van hierdie vervlegde sosiale reguleerders. By dit wat Scheurich sê, wil ek voeg: Probleemformulering en probleemoplossing in die terapeutiese proses hang ook af van die sosiale reguleerders en alle kontekstuele faktore wat 'n rol speel in die lewens en verhoudings van al die betrokkenes.

beskrywings wat relevant is in die lig van die verhalings van hulle ervarings. Die definiëring van die probleem is nie vas nie, en ontwikkel gewoonlik tydens die proses.

4.7.6.4b) Eksternalisering van die probleem

Die terapeut maak gebruik van eksternaliserende taal waardeur 'n selfstandige, eie lewe aan die probleem toegeken word. Om 'lewe' aan die probleem te gee, stel White en Epston voor dat die probleem soms selfs gepersonifiseer kan word¹⁴. Die terapeut sien die betrokke persone se verhoudings met die probleem as die probleem! Die probleem word dus beskou as ekstern, buite, 'objektief'.

Die 'waarheid' dat persone en verhoudings die probleem is, word dus uitgedaag met 'n ander moontlikheid, naamlik dat nóg die persoon nóg die verhouding tussen persone as die probleem gesien word. Hierdie eksternaliserende herformulering van die probleem moet nie dwingend nie, selfs eerder speels, gedoen word. Sodoende bly dit 'n moontlikheid en deel van 'n dekonstruktiewe beweging.

In geval van konflikterende probleemdefiniëring deur mense, probeer die terapeut nie een party oorreed om die ander se definiëring van die probleem te aanvaar nie. Deur eksternaliserende taal word egter stelselmatig weg gefokus van mense af en word die probleem 'n eie lewe gegee. Dit help mense om minder aanvallend en verdedigend met betrekking tot hulself en die ander te reageer en om meer geneë te wees om te luister na mekaar se beskrywings van effekte/invloede van probleme op hul lewens. 'n Eksternaliserende ingesteldheid en eksternaliserende taal kan mense help tot effektiewe samewerking om probleme te hanteer.

¹⁴ Daar kan ook 'n naam gegee word aan die probleem. Dit kan bloot 'n beskrywende naam soos 'aggressie' wees (Freedman & Combs 1996:63). 'Aggressie' word dan persoonlik 'behandel' in die gesprek.

Deur op ander maniere na probleme te kyk, kan mense hulle begin losmaak van die dominante stories waardeur hulle lewens beskryf word en geleef word.

4.7.6.4b1) *Relative influence questioning*

Eensyds fokus hierdie vrae op die invloed wat die probleem het op die lewe en verhoudings van mense. Beïnvloeding deur die probleem word oor 'n wye spektrum ondersoek, byvoorbeeld invloed op gedrag, houding, emosies, liggaam, verhoudings en interaksie. Ook die invloed op ander persone as net op diegene in die terapeutiese proses, word ondersoek.

Andersyds fokus hierdie vrae op die mense ter sprake se invloed op die lewe van die probleem. Daar kan aantekeninge geneem word (*mapping*) van hierdie beïnvloedings. Die verhalings en aantekening van hierdie effekte help ook mee tot die eksternalisering van die probleem.

Die bewuswording dat hulleself ook 'n invloed het op die lewe van die probleem, bring mense daartoe om te begin weerstand bied en die probleem te opponeer.

Eksternalisering as dekonstruktiewe metode het tot gevolg dat mense begin beleef dat hulle nie meer deel is van die dominante storie nie, dat hulle daarbuite staan. Dit bring 'n beleving van 'personal agency' (White & Epston 1990:16), die vermoë om in hulle lewens en verhoudings anders te kan handel as wat die dominante stories voorskryf.

Hierdie nuwe perspektief op hul lewens bring mee dat *unique outcomes* ontdek word om gestorie te word met die oog op 'n nuwe lewe. *Unique outcomes* is ervaring wat reeds beskikbaar was om gestorie en geleef te word en nou vir daardie doel gebruik kan word. Die 'waarhede' en magstegnieke word as deel van 'n dominante storie verhaal, terwyl die weerstand en *unique outcomes* mettertyd groei tot 'n alternatiewe storie.

4.7.6.4c) *Unique outcomes*

Unique outcomes is daardie aspekte van persone se beleefde ervaring wat buite die dominante storie val en wat die dominante verhaal se kennis/mag weerspreek. White beskou dit as altyd teenwoordig, hoewel die bestaan daarvan nie voorspel kan word deur die lees van die dominante storie van iemand se lewe nie. Die identifisering van *unique outcomes* kan gefasiliteer word deur die eksternalisering van die dominante probleemversadigde storie.¹⁵

White en Epston onderskei drie soorte *unique outcomes*: *historical unique outcomes*; *current unique outcomes*; *future unique outcomes*.

4.7.6.4c1) *Historical unique outcomes*

Dit behels *unique outcomes* uit die verlede, wat die effek van die probleem weerspreek. Tydens terapeutiese sessies word ook *historical unique outcomes* identifiseer uit gebeure wat tussen sessies plaasgevind het.

4.7.6.4c2) *Current unique outcomes*

Die terapeut bring *unique outcomes* wat tydens die sessie afspeel onder die persone se aandag en bevera dit nuuskierig met die oog op betekenis-toekenning.

4.7.6.4c3) *Future unique outcomes*

Hiermee word verwys na idees wat 'n persoon het vir die bied van weerstand teen die moontlike effek van die probleem in die toekoms. Dit is *unique outcomes* wat voornemens, hoop en verbeelding is.

¹⁵Dominante stories hoef nie as sodanig problematies te wees vir 'n persoon nie. Mense wat met 'n terapeut in gesprek gaan oor dominante stories, doen dit vanweë die probleem wat dit in hulle lewens geword het.

Future unique outcomes sou ook in die terapeutiese proses beskou kon word as *current unique outcomes*, as 'n manier van weerstand bied teen die probleem in die hede, met die oog op die toekoms. *Future unique outcomes* kan ook lei tot 'n ondersoek na moontlike *historical unique outcomes*: Is daar moontlike ervarings van weerstand teen die probleem in die verlede wat jou nou laat dink dat jy in die toekoms weerstand kan bied teen die beïnvloeding deur die probleem?

4.7.6.4d) *Unique accounts*

Die *unique outcomes* kan beskou word as ekstrakte uit ervaringswêreld of verbeeldingswêreld wat gestorie kan word. White en Epston se term vir hierdie stories waarin die *unique outcomes* ingebed kan word is *unique accounts*. Vanuit hierdie weergawes kan verdere voorkeurrealiteite ontwikkel, versterk en ondersteun word.

Om *unique outcomes* te storie, is nie so 'n maklike saak nie. Verbeelding en *agency* is van besondere belang, en die terapeut moet moeite doen om dit te stimuleer.

4.7.6.4d1) *Landscape of action questions*

Die verhaling van *unique accounts* word gefasiliteer deur *landscape of action questions*. Ter wille van *agency* word byvoorbeeld nie net gevra na wat gebeur het nie, maar veral: hoe het jy dit gedoen? Van besondere belang is die vrae: Wie? Wat? Wanneer? Waar? Hoe? Watter voorbereiding het jy gedoen om dit reg te kry? 'Often, these questions assist persons to plot the history of the alternative landscape of action to the extent that they reach back and predate the landscapes of action of the previously dominant and "problem-saturated stories" that persons have had about their lives.' (White 1991:9).

4.7.6.4e) *Unique redescriptions*

Wanneer *unique outcomes* geïdentifiseer is en 'n geskiedenis daarvan moontlik verhaal is in *unique accounts*, kan persone gevra word om deur reflektoring betekenis daaraan toe te ken.¹⁶ Refleksie as *performance of meaning* vind dus plaas rondom die persoon se vermoë om by geleentheid nie toe te gee het aan die eise van die probleem nie. Sodoende kom betekenisbeskrywings van hulleself en hul verhoudings na vore wat die probleem en dominante storie weerspreek.

4.7.6.4e1) *Landscape of consciousness questions*

Hierdie reflektoring vind deurgaans plaas in die konstruering van *unique accounts*, maar die terapeut kan dit ook aanmoedig en stimuleer. Die nuwe *landscapes of action* wat ontwikkel is uit *unique outcomes*, word bevra deur middel van 'landscape of consciousness questions' (White 1991:10)¹⁷. Die volgende vrae dien as voorbeeld:

- ☼ Wat sê hierdie nuwe ontwikkelinge vir jou van jouself as persoon sowel as van jou verhoudings?

¹⁶ Freedman en Combs (1996:92,129-131) doen baie moeite om te hoor of die *unique outcomes* wat identifiseer word 'preferred unique outcomes' is, of dit 'n voorkeurervaring is met die oog op ontwikkeling van 'n alternatiewe storie.

¹⁷ Die verhaling van gebeure (action) en die reflektoring daarop is merendeels 'n saamlopende proses. 'In co-authoring stories, we move between the landscape of action and the landscape of consciousness, weaving the two back and forth again and again.' (Freedman & Combs 1996:99). Freedman en Combs (1996:101-104) het 'n formaat opgestel vir die ontwikkeling van stories. Dit is eintlik 'n vraag-formaat wat ook hulle verstaan van storieontwikkeling as proses verduidelik. Deur verwickelings voortdurend te verbind met verwickelinge in die verlede en die verlede reflektief deel te maak van die hede en toekoms, word ontwikkelende stories in hul waarde/reg ondersteun, bevestig en versterk.

- ⊗ Watter kenmerke van jousef, jou verhoudings, en andere het dit moontlik gemaak dat jy so kon optree, dink en voel?
- ⊗ Op watter manier dink jy affekteer hierdie ontdekkings jou ingesteldheid teenoor jousef?
- ⊗ As jy op daardie stadium begryp het dat dit 'n betekenisvolle moment van weerstand was, wat sou jy toe van jousef kon waardeer? Watter verskil sou dit kon maak?

In die proses kom alternatiewe betekenisduidings (*alternative and preferred¹⁸ knowledges*) na vore. White en Epston (1990) verwys hierna as *unique redescriptions*.

4.7.6.4e2) *Experience of experience questions*

White (1991:10) maak ook gebruik van 'experience of experience questions.': 'These questions encourage persons to provide an account of what they believe or imagine to be another person's experience of them.' Dit word gevra in samehang met *landscape of action* of met *landscape of consciousness*.

Deur hierdie proses van *redescription* word nuwe betekenis en singewing gekonstrueer. Hierdie soort *performance of meaning* maak die persoon dus van meer bewus as net stories en moontlikhede. Dit maak hom/haar ook bewus van nuwe moontlikhede vir die self: persoonlike aktiwiteit en *agency*. Dit maak hom/haar ook bewus van nuwe moontlikhede vir verhoudinge.

In die proses van reflektoring (betekenistoekening aan *unique outcomes* en *unique accounts*) word die persoon se verhouding met die probleem hersien

¹⁸ 'n Voorkeurrealiteit is nie dieselfde as 'n 'ware' realiteit nie (Freedman & Combs 1996:35). Dit is 'n keuse met inagneming dat daar ook ander moontlikhede is wat nie gekies word nie.

en gewysig. Persone word aangemoedig om hierdie veranderde verhouding te artikuleer: Dis nie meer net die probleem wat 'n invloed uitoefen op hulle en hul verhoudings nie, maar ook andersom.

4.7.6.4f) *Unique possibilities*

Unique accounts en *unique redescriptions* op grond van *unique outcomes* kan nou uitgebrei word na die kontekste waarbinne geleef moet word. Dit behels die identifisering van *unique possibilities*. Vrae kan help met die ondersoek van moontlikhede:

- ✿ Gee die sukses wat jy behaal het vir jou idees oor moontlike verdere stappe wat jy kan neem om jou lewe terug te eis van hierdie probleem?
- ✿ Watter verskil maak dit wat jy nou van jouself weet aan jou toekomstige verhouding met die probleem?

Deur hierdie vrae word *unique outcomes* en hulle stories verbind aan ander (moontlike) gebeure in die verlede, hede of toekoms. Dit is die krag van die verhalende benadering, naamlik die gemaklike beweging oor tyd heen. Hierdie beweging bring al meer en meer moontlikhede in spel, wat mense nog verder kan wegvoer van dominante stories af.

Andere wat moontlik betrokke geraak het in die proses, byvoorbeeld familieleden, kan hier ook van hulp wees. Hulle kan verdere maatreëls help identifiseer wat die probleem se uitnodigings om dit te ondersteun kan teenwerk.

4.7.6.4g) *Unique circulation*

Vrae word gevra wat persone aanmoedig om andere te identifiseer en te betrek (*recruit*) om as *audience* te dien van die uitlewing van die nuwe betekenis of singewing aan hul lewens en verhoudings.

Dit is nie goed genoeg dat mense net nuwe stories oor hul lewens vertel nie. Die lewe behels eintlik die uitvoering, die realisering van hierdie stories. '...persons' lives are shaped through the storying of experience and through the performance of these stories ...' (Epston et al 1992:99).

Die standhouding en leef van die verbeelde, nuut gekonstrueerde stories, is nie maklik of vanselfsprekend nie. Dominerende- en gewoontefaktore van die ou stories en hul praktyke kan maklik weer die oorhand begin kry.

4.7.6.4h) Dokumentering

Die proses van her-skrywing (*re-authoring*) van lewens en verhoudings geskied veral deur 'n proses van vraagstelling deur die terapeut en verhalings deur die verteller. Vir die proses van herskrywing maak White en Epston (1990:17) egter ook gebruik van 'n verskeidenheid van soorte dokumente, 'n werkswyse wat na hulle mening goed geskik is juis in verhalende terapie.

4.7.6.4i) Voorbeelde van prosesse

Uit 'n paar gevallestudies wat White (1991:1-6) voorhou, het die volgende gebeur in terapeutiese prosesse:

- ✿ 'n Probleem word verhaal deur die persoon(e) wat vir terapie kom.
- ✿ Die probleem word geëksternaliseer, bevra op 'n manier wat belig dat dit nie iets intrinsieks in mense se lewens en verhoudings is nie. Die lewe van die probleem word gestorie in terme van ontstaan, werwing (*recruiting*) en effekte in die lewens van mense en verhoudings.
- ✿ 'n Vervreemding met betrekking tot die probleem tree in, 'n ervaring van identiteit los van die probleem.

- ✿ *Unique outcomes* wat die dominante probleem en probleemverhaal weerspreek, tree na vore. Die terapeut interpreteer dit as deel van 'n weerstandsbeweging, wat dan verder ondersoek word.
- ✿ Hierdie ligpunte (*unique outcomes*) word gestorie in *unique accounts*. 'n *Unique account* kan ook ontwikkel deurdat *unique outcomes* aan mekaar verbind word in 'n 'historical account of resistance'. Die volgende soort vrae is hier van belang: By watter geleentheid het persone nie hulleself laat onderwerp aan hierdie 'waarhede' en tegnieke nie en ook nie andere daaraan onderwerp nie? Hoe het hulle dit gedoen? Hoe het dit die probleem ondermyn, die 'waarhede' en tegnieke van hul mag en invloed ontnem?
- ✿ Reflektering op die *unique accounts* vind plaas. 'n Belangrike vraag hier is: Watter betekenis het hierdie verwickelinge vir die persone en hul verhoudings? In die proses kom alternatiewe betekenisduidings (*alternative and preferred knowledges*) na vore.
- ✿ Dit alles lei tot alternatiewe moontlikhede vir die self en vir verhoudinge, wat gestorie kan word in nuwe toekoms-stories. Vrae wat gevra kan word om hierdie moontlikhede na vore te bring, is byvoorbeeld: Kan hierdie weerstand nie dalk ook nog verder uitgebrei word nie? Watter geleentheid en moontlikhede bestaan daartoe?
- ✿ Daar kan vervolgens weer gereflekteer word met betrekking tot die betekenis daarvan vir die persoon se lewe: Watter moontlike effek sou dit op die lewens en verhoudings van persone hê indien hierdie uitbreiding deurgevoer word en suksesvol is?
- ✿ Hierdie stories lei tot verdere vervreemding met betrekking tot die probleem en tot versterking van 'n nuwe identiteit.

- ✿ In die na vore kom van die alternatiewe moontlikhede dekonstrueer die ou, probleemversadigde interpretasies (verhale).

White se gebruik van dekonstruktiewe metodes binne terapeutiese prosesse stuur af op voorkeure, op keuses wat gemaak word met die oog op die toekoms. Keuses word binne kontekste en tyd in die spel van *différance* gemaak en is onderworpe aan dekonstruksie waar dit as 'waar' beleef sou word. Keuse bring nie sekerheid nie, en waar dit wel tot sekerheid word, kom dekonstruksie in spel. *Re-authoring therapy* belig moontlikhede, maar gee nooit voor dat keuses stabiel en seker kan wees nie. *Re-authoring therapy* opponeer alle 'ware' verhale oor mense se identiteit.

4.7.7 *Re-authoring (narrative) therapy*: Freedman en Combs

Freedman en Combs (1996) bou voort op die benadering en werk wat White en Epston in hul *Re-authoring therapy* begin het. Ek maak ook gebruik van hulle onderskeidings en perspektiewe, aanvullend by wat ek oor White en Epston geskryf het. Die volgende opmerking van Freedman en Combs (1996: 16) beskou ek as besonder betekenisvol: 'We discover that, as people began to inhabit and live out these alternative stories, the result went beyond solving problems. Within the new stories, people could live out new self-images, new possibilities for relationship, and new futures.'

As 'n inleidende opmerking nooi Freedman en Combs (1996:xviii) hul lesers om die idees en praktyke wat in hul boek voorgehou word, aan te pas by hul spesifieke omstandighede en ervarings.

Geen terapeutiese model moet beskou word as iets om 'toe te pas' in die praktyk nie. Hoe bruikbaar 'n model ookal is, die terapeutiese verhouding en die konteks waarbinne die diskoers plaasvind, bepaal die beperkinge en moontlikhede van modelle en voorbeeld-formulerings (Cecchin 1992:93).

Ek gaan vervolgens hoofsaaklik fokus op dekonstruktiewe aspekte van Freedman en Combs se werk.

4.7.7.1 Betekenis, konteks, perspektief en tyd

Freedman en Combs (1996:29) sluit aan by Derrida se uitgangspunt dat woorde as sodanig nie draers van betekenis is nie. Betekenis word geskep in kontekste en geen twee kontekste is ooit dieselfde nie. Betekenis word deurlopend sosiaalkonstruktief onderhandel. Ook die kultuurkontekste waarbinne ons ingebed is, beïnvloed ons in die betekenis wat ons aan gebeure gee (Freedman en Combs:32). Daarom verskil ons stories en die betekenis wat ons aan stories heg.

Reeds die betrokkenheid van die terapeut met sy/haar ander perspektiewe, kontekste en stories plaas dekonstruktiewe druk op die ander persone, op hul betekeninge en stories.

The meaning a listener makes is, more often than not, different from the meaning that the speaker has intended. We seek to capitalize on this by looking for gaps in our understanding and asking people to fill in details, or by listening to ambiguities in meaning and then asking people how they are resolving or dealing with those ambiguities.

(Freedman & Combs 1996:47)

Dekonstruksie is 'n onafwendbare byproduk van ons pogings om die ander te probeer verstaan (Freedman en Combs:56). Alleen reeds deur te **luister** en te probeer verstaan, gebeur dekonstruksie op 'n natuurlike en spontane manier. Die verskille tussen mense kom na vore, en dit op sigself help om die waarheidsaansprake van bepaalde perspektiewe te dekonstrueer.

Dis egter nie net die terapeut se verskil in konteks en perspektief (*point of view*) wat dekonstruktiewe druk plaas op mense in terapie nie. Hoe meer die getal mense is wat betrokke raak in die terapeutiese gesprek, hoe meer raak die druk. Die gevaar raak egter ook groter dat niemand meer na mekaar luister nie en die 'gesprek' in 'n chaotiese gepraat ontaard. Almal raak net vaster aan hul standpunte en skree later op mekaar. Die gevolg is oorlog, verharding van oortuigings en minder dekonstruktiewe betrokkenheid. Freedman en Combs (1996:189) stel voor dat 'n gesprek vooraf sinvol gestruktureer word, sodat elkeen se perspektiewe en reflektering op mekaar se perspektiewe geakkommodeer kan word.

Ook verskillende perspektiewe van mense wat selfs net ter sprake kom in die gesprek en in die stories, bring dekonstruktiewe druk mee. Dit sluit perspektiewe uit die verlede en verbeelde toekoms ook in.

In die lig van hierdie verskillende moontlikhede van interpretasie kan mense hul betekeninge heroorweeg.

4.7.7.2 Dekonstruktiewe vraagstelling

'n Terapeut kan by tye meer doelbewus verskillende perspektiewe belig. Dit kan selfs 'n verantwoordelikheid wees in geval van dominerende stories wat problematiese effekte in mense se lewens het. In sulke gevalle word die verskille tussen dominante stories en ander moontlikhede nie net algaande duidelik nie, maar word dit doelbewus duidelik gemaak. Dit hoef nie noodwendig deur direkte stellings gedoen te word nie, maar deur **vraagstelling**. Freedman en Combs (1996:56) noem sulke vrae dekonstruktiewe vrae.

4.7.7.2a) Vrae oor die probleme, in terme van storie, werwing, invloed (effek), instandhouding en weerstand

Navrae oor waar bepaalde geloofsopvattinge en waardes vandaan kom en watter prosesse van sosiale konstruksie mense gewerf het vir daardie opvattinge, is 'n kragtige manier om dekonstruksie in die hand te werk (Freedman & Combs 1996:36). *Relative influence questions* is ook 'n voorbeeld van dekonstruktiewe vraagstelling (Freedman & Combs:66,68).

4.7.7.2a1) Gerig op spesifieke aspekte van probleme in stories

Dekonstruktiewe vrae word nie gerig op 'n verhaal of selfs probleem in wye sin nie. Dit word gerig op spesifieke aspekte van verhale en probleme, aspekte soos geloofsopvattinge, praktyke, gevoelens, houdings ensomeer (Freedman & Combs 1996:120).

Mense word eers gehelp om hierdie aspekte te onderskei en dan word gevra na onder meer

- ✿ die storie van hulle verhoudings met hierdie aspekte¹⁹.
- ✿ kontekstuele invloede op hierdie aspekte;
- ✿ effekte of invloede van hierdie aspekte op mense;
- ✿ onderlinge verhoudings van hierdie aspekte tot mekaar;
- ✿ strategieë of taktieke van hierdie aspekte.

Deur hierdie soort vrae kom probleme en die geloof, waardes, praktyke, kennis, gevoelens en houdings wat dit instandhou en tot vanselfsprekende waarheid maak, in 'n ander lig te staan. Daar groei 'n bewustheid van hul

¹⁹ Freedman en Combs se dekonstruktiewe vrae vind meesal plaas in eksternaliserende gesprekvoering.

gekonstrueerdheid in tyd en konteks, en die vanselfsprekendheid van hul bestaan as vaste, gegewe waarheid kom onder verdenking. Weerstand groei soos wat daar 'n bewustheid ontstaan dat die probleme 'n ontstaangeskiedenis het, mense gewerf het en in stand gehou word deur mense. Hierdie weerstand skep openinge vir *unique outcomes* en gevolglik ander moontlike verhale om in spel te kom.

4.7.7.2b) Reflektiewe vrae wat alternatiewe moontlikhede belig

In 'n gevallestudie beskryf Freedman en Combs (1996:114) 'n dogter wat problematies bewus was van moontlike gevare. Freedman het op 'n stadium die vraag gevra: 'Are you the kind of person who will take a risk for the welfare of someone you care about?' Die vraag was in ietwat van 'n ander konteks gevra as die kontekste waarbinne die dogter se groot problematiese vrese gelê het. Dit was egter direk teenoor die gekonstrueerde probleem (naamlik vrees). Die kind kon begin reflekteer op die moontlikheid dat sy risiko's kan neem wat lewens red. Sy kon selfs 'n insident verhaal wat hierdie moontlikheid ondersteun. Hierdie insident kon verder as 'n *unique outcome* funksioneer in die terapeutiese proses. Tot voor die vraag van Freedman sou die dogter egter nooit die insident verbind het aan die moontlikheid dat sy 'n persoon is wat risiko's kan neem om ander te red nie.

Die punt wat Freedman wil maak, is dat reflektiewe vrae mense kan help om hul lewens in die lig van die vrae te begin beteken. In die terapeutiese proses ontdek mense nie net moontlikhede in hulleself nie, hulle skep ook aan hulleself en hul verhoudings op grond van nuwe moontlikhede wat teenoor die probleme gestel word. Reflektiewe vrae wat moontlikhede belig in teenoorstelling met die probleme, kan lei tot herinterpretasie van lewens en verhoudings.

Sulke vrae moet egter versigtig gebruik word. Die proses moet voortdurend geëvalueer word om uit te vind of daar wel nog beweeg word in

voorkeurrigtings van diegene met die probleme, en of hulle nie maar die terapeut volg omdat hy/sy 'beter' weet nie (Freedman & Combs 1996:117).

4.7.7.3 News of difference

'n Dekonstruktiewe ingesteldheid behels 'n voortdurende soeke na *news of difference* in gevalle waar mense dink in terme van vaste, gegewe waarheid. Freedman en Combs beoog juis dit met hul dekonstruktiewe vrae. Dekonstruktiewe vrae is altyd *news of difference* vrae. Daarom sou baie van die vrae wat Freedman en Combs (1996:119) in ander kategorieë indeel, ook goedsikks as dekonstruktiewe vrae beskou kan word. In besonder dink ek aan sommige vrae wat hulle onder die kategorie *opening space questions* groepeer.

4.7.7.4 Hulpmiddels in die gesprek

Mense val maklik terug in die ou stories omdat dit reeds lank hul lewens domineer, en die kontekste waarbinne die stories geleef is dikwels steeds deel van hul kulturele omgewing is. Ek lys vervolgens 'n paar hulpmiddels wat Freedman en Combs (1996:194-263) bespreek as moontlikhede om die winste in die terapeutiese proses mee te ondersteun:

- ⊗ opsommings van vorige sessies met die aanvang van nuwe sessies. Hierdie opsommings kan as vorderingsverslag help dien en kan ook dien om mense wat nuut inkom in die gesprek op hoogte te bring;
- ⊗ notas wat geneem word tydens die gesprekke help mee tot bogenoemde doel, maar funksioneer ook as dokumentêre verwysing na spesifieke dinge wat gesê is;
- ⊗ naamgewing van probleme en projekte help in die proses van eksternalisering. Dit help om die 'vyand' goed in oog te hou en om besig te bly met die voorkeure wat gestorie word;

- ✿ briewe wat geskryf word aan mense wat nie teenwoordig was tydens die gesprekke nie, maar wat behoort te weet wat gebeur. Briewe kan ook dien as verlengings van sessies;
- ✿ dokumente wat opgestel word as amptelike sertifikate wat bevestig wat bereik is en waartoe mense hulleself verbind het;
- ✿ simbole soos rituele, sketse en ander konkrete materiële objekte wat kan dien as tekens van wat gebeur het in die terapeutiese proses, binne sowel as buite die gesprekskonteks. Simbole kan help om dit wat gestorie word 'lewendig' te hou tussen sessies en nà beëindiging van die terapeutiese gesprekke;
- ✿ vieringe;
- ✿ verspreiding van die nuus.

Na alles wat tot nou toe geskryf is, behoort dit duidelik te wees dat postmoderne narratiewe terapie 'n totaal ander benadering behels as om met 'n paar strukturele en behavioristies-manipulerende skuiwe verandering te bewerk of mense in te praat in bekeringsbesluite (Müller 1996:29).

4.7.7.5 Posisionering van die terapeut in die gesprek

Freedman en Combs (1996:40-41) bied die volgende vrae om die terapeut te help om hom/haarself voortdurend af te vra of sy/haar werkswyse nog postmodern, dekonstruktief, sosiaalkonstruksionisties en narratief verantwoord is:

- ✿ Am I asking for descriptions of more than one reality?
- ✿ Am I listening so as to understand how this person's experiential reality has been socially constructed?

- ⊗ Am I trying to accept and understand this person's linguistic descriptions? If I am offering a distinction or typification in *my* language, why am I doing that? What are the effects of the various linguistic distinctions that are coming forth in the therapeutic conversation?
- ⊗ What are the stories that support this persons' problems? Are there dominant stories that are oppressing or limiting this person's life? What marginalized stories am I hearing? Are there clues to marginalized stories that have not been spoken? How might I invite this person to engage in an "insurrection of knowledges" around those marginalized stories?
- ⊗ Am I focusing on meaning instead of on 'facts'?
- ⊗ Am I evaluating this person, or am I inviting her or him to evaluate a wide range of things (e.g., how therapy is going, preferred directions in life)?
- ⊗ Am I situating my opinions in my personal experience? Am I being transparent about my context, my values, and my intentions so that this person can evaluate the effects of my biases?
- ⊗ Am I getting caught up in pathologizing or normative thinking? Are we collaboratively defining problems based on what is problematic in this person's experience? Am I staying away from 'expert' hypotheses or theories?

4.7.8 Beperkinge van modelle

In terapeutiese prosesse word gebruik gemaak van terapeutiese modelle soos byvoorbeeld diè van *Re-authoring therapy*. Hoe bruikbaar ookal, die terapeutiese verhouding en die konteks waarbinne die diskoers plaasvind, bepaal die beperkinge en moontlikhede van modelle en voorbeeld-formulerings (Cecchin 1992:93). Geen model kan 'toegepas' word nie en geen

terapeutiese diskoers kan gedwing word om as't ware langs die lyne van 'n bepaalde model te loop nie.

Terapeutiese benaderings raak maklik voorskriftelik en rigied, deur middel van 'n stel beginsels en kodes wat sonder variasie toegepas word, sonder om in ag te neem dat die kontekste dikwels vra vir 'n wyer benadering. Gergen (1994:250) reken dat *Re-authoring therapy* die saad van voorskriftelike rigiditeit dra en daarom lyk na 'n eerste-orde terapeutiese benadering.

Dis ongetwyfeld moontlik om modernisties (eerste-orde) met *re-authoring* as model om te gaan. Die gevaar van 'toepassing', rigiditeit en voorskriftelikheid is egter 'n moontlikheid in die gebruikmaking van enige model of stel uitgangspunte. Enige terapeutiese model dra die saad (kiem) van rigiede voorskriftelikheid en dwangmatigheid.

Dis ook belangrik om te verreken wat Gergen (1994:250) sê: 'n disfunksionele 'master narrative' mag nie maar net vervang word met 'n meer funksionele meesterstorie nie. Daar word wel in *Re-authoring therapy* voorrang gegee aan die taal en verhalende beskrywings van diegene wat vir terapie kom. Die bedoeling is egter nie om die individu weer te herstel as outoritêre subjek wat by die waarheid van sy/haar eie lewe kan uitkom nie. Individueel-subjektiewe narratiewe kan nie dien as maatstaf vir waarheid nie, net so min as wat sosiaal gekonstrueerde narratiewe kan. Dit wat in die weerstandsbeweging gekonstrueer (gestorie) word, is self 'n sosiale konstruksie wat dekonstruktief bevra sou kon word.

4.8 OPSOMMING

Die familierapiebeweging se aanvanklike sisteembenadering het individualistiese, liniêre oorsaak-en-gevolg denke deurbreek. Aanvanklik was die beweging hoofsaaklik modernisties. Die terapeut was steeds in 'n magtige

– *expert* – posisie, wat as kuberneties van aard beskryf kan word. Onder invloed van *konstruktivisme* en *sosiale konstruksionisme* het verskeie familieterapeute egter al meer postmodern geword en algaande wegbeweeg van kubernetika. 'n Verhaalbenadering met fokus op die wyer sosiale kultuur het belangriker geword as 'n sisteembenadering. Nuwe verhale as nuwe betekenis/realiteite word gesamentlik deur die terapeut en kliënte ontwikkel in diskoers.

'n Postmoderne benadering in terapie hou in dat daar gefokus word op: veelvoudige perspektiewe; nie-hiërargiese maar eerder laterale strukturering; prosesse in plaas van doelstellings; die self as narratief-ontvouende en wordende proses binne sosiale kontekste; geloof oor hoe die wêreld werk, teenoor vermeende objektiewe kennis.

Die storienvorm is 'n interpretasieraamwerk wat oor 'n (tyds)vloei van ervaring geplaas word. Sommige persone, gebeure, aksies, reflekerings, persone en kontekste word uitgelig, andere word uitgelaat. Dit gebeur nie noodwendig doelbewus nie. Veelheid, diversiteit en kompleksiteit speel ook 'n rol. Hoe ookal, 'n storie is nooit 'n ware beskrywing van wat gebeur het nie. Stories is hoogs onstabiele interpretasies, *supplements*. Waarheids-aansprake waarmee stories vertel word kan maklik dekonstruktief onder verdenking gebring word. Dekonstruksie van narratiewe is om in die 'ware' verhale wat vertel word die spoor te vat van meer/ander(*different*) moontlikhede wat nie verreken word nie, en dit in te trek in die gesprek. Dit raak dan beskikbaar in die weefspel van *différance*, in die skep van nuwe stories.

Elke persoon se teenwoordigheid en gevolglike ander perspektiewe bring dekonstruktiewe druk mee. Alleen reeds deur te **luister** en vraend te probeer verstaan, gebeur dekonstruksie op 'n natuurlike en spontane manier. Wat die terapeut by uitnemendheid in die gesprek inbring, is vrae en moontlikhede.

Verhale kan herformuleer word (Müller) deurdat ander, nuwe betekenis aan gebeure toegeken word na aanleiding van meer detail, wyer kontekste en nuwe perspektiewe wat ter sprake gebring word.

Nuwe verhale kan ook ontwikkel word aan die hand van *unique outcomes* (White). White en Epston stel in hul model van *Re-authoring therapy* voor dat *unique outcomes* na vore gebring word deur eksternalisering van die gekonstrueerde probleem. Deur eksternaliserende taal word stelselmatig weg gefokus van mense af – mense is nie probleme nie – en word die probleem 'n eie lewe gegee. Eksternalisering as dekonstruktiewe metode het tot gevolg dat mense begin beleef dat hulle nie meer deel is van die dominante storie met sy probleme nie, dat hulle daarbuite staan en die vermoë het om in hulle lewens en verhoudings anders te kan handel as wat die dominante storie voorskryf. Weerstand groei soos wat daar 'n bewustheid ontstaan dat die probleme 'n ontstaangeskiedenis en werwingsgeskiedenis het, en in stand gehou word deur mense. Hierdie nuwe perspektief op hul lewens bring mee dat *unique outcomes* ontdek word om gestorie te word met die oog op 'n nuwe lewe. Ander moontlike verhale kom in spel.

Dit is nie goed genoeg dat mense net nuwe stories oor hul lewens vertel nie. Die lewe behels eintlik die uitvoering, die realisering van hierdie stories. Dis nie maklik nie. Dominerende en gewoontefaktore van die ou stories en hul praktyke kan maklik weer die oorhand begin kry.

Die narratief-terapeutiese proses kan deur die volgende hulpmiddels ondersteun word: opsommings; prosesnotas; naamgewing aan probleme en projekte; briewe; dokumente; simbole soos rituele, sketse en ander konkrete materiële objekte; vieringe; verspreiding van die nuus oor winste in die prosesse.

Hoe bruikbaar ookal, die terapeutiese verhouding en die konteks waarbinne die diskoers plaasvind, bepaal die beperkinge en moontlikhede van modelle en

voorbeeld-formulerings. Die gevaar van 'toepassing', rigiditeit en voorskriftelikheid is egter 'n moontlikheid in die gebruikmaking van enige model of stel uitgangspunte. Enige terapeutiese model dra die saad (kiem) van rigiede voorskriftelikheid en dwangmatigheid.

4.9 BLIK OP VOLGENDE HOOFSTUK

In die volgende hoofstuk sal postmoderne, Christelike, narratiewe, praktiese, pastorale teologie gekonstrueer word. Hierdie posisionering sal as keuse gekonstrueer word teen die agtergrond van – met inagneming van – ander Christelike en nie-christelike moontlikhede.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA